

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ
ΤΕΧΝΙΚΑΙ

ΣΠΟΥΔΑΙ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΕΝ ΠΕΙΡΑΙΕΙ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΝ ΕΤΟΣ
1969

ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1969

ΙΘ'
ΤΟΜΟΣ

ΑΡΙΘ.
ΤΕΥΧΟΥΣ **2**

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΝΟΠΙΗΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΑΠΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΣΚΟΠΙΑΣ

Τοῦ κ. GOTTFRIED HABERLER, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Harvard

Μεταφραστῆς κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Χ. ΠΟΥΡΗΣ

Ζῶμεν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως. Πᾶσα καταληπτὴ (ἢ ἀκατάλυπτος) ὁμάς χωρῶν ἔχει προταθῆ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σοβαρῶς, ὡς ὑποψηφία πρὸς οἰκονομικὴν ἐνοποίησιν, τῶν λοιπῶν πλανητῶν καὶ τοῦ ἐξωγῆϊνου χώρου ὄντων σχεδὸν τῶν μόνων περιοχῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν εἰς οἰονομικῆς ἐνοποιήσεως. Μὲ τὴν δημιουργίαν τῆς Ε.Ο.Κ., τῆς Ε.Κ.Α., ὡς εὐρύτερου οἰκονομικοῦ χώρου, ἡ οἰκονομικὴ ἐνοποίησις ἔχει διέλθει ἀπὸ τὸ στάδιον τῶν συζητήσεων, ἐνθα εἶχε παραμείνει ἐπὶ σειρὰν ἔτων, εἰς τὸ σταδιον τῆς συγκεκριμένης πραγματοποιήσεως. Τὸ παράδειγμα τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς, ἐκτὸς τῆς γενέσεως τῆς ἀνταγωνιστρίας εὐρωπαϊκῆς ἐνώσεως ΕΕΓΤΑ, ὑπέκλινε τὴν δημιουργίαν ὁμοίων σχημάτων εἰς ἑτέρας περιοχὰς τῆς ὑφῆλιου — εἰς τὴν Νότιον καὶ Κεντρικὴν Ἀμερικὴν — ἐνῶ ἕτερα τοιαῦτα σχήματα εὐρίσκονται εἰς τὸ στάδιον τοῦ σχεδιασμοῦ. Ἐν τούτοις, δὲν προτίθεμαι νὰ παράσχω συγκριτικὴν ἀνάλυσιν μεταξὺ τῶν ἐν λόγῳ σχημάτων. Θὰ ἐπεθύμουν μόνον νὰ τοποθετήσω τὴν σύγχρονον κίνησιν πρὸς οἰκονομικὴν ἐνοποίησιν εἰς τὸ εὐρύτερον ἱστορικὸν πλαίσιον τῆς ἀναπτυσσομένης διεθνούς οἰκονομίας.

Χωρὶς νὰ ἐπιθυμῶ νὰ ἐμπλακῶ εἰς ἐκτενῆ συζητήσιν περὶ τοῦ καταλήλου ἢ τοῦ χρησμοῦ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ὄρων, ἔχω τὴν γνώμην ὅτι θὰ ἔπρεπε πρῶτον νὰ δεῖξω δι' ὀλίγων τί ἐννοοῦμεν διὰ τοῦ ὄρου «οἰκονομικὴ ἐνοποίησις» — λέγω «ἐννοοῦμεν» καὶ ὄχι «ἐννοῶ», διότι ἐλπίζω ὅτι σχεδὸν ὅλοι συμφωνοῦν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου. Διὰ τοῦ ἐν λόγῳ ὄρου ἐννοοῦμεν τὰς στενὰς οἰκονομικὰς σχέσεις μεταξὺ ἐνδιαφερομένων χωρῶν. Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ἐννοια αὕτη ἐπιδέχεται συνεχῆ διαβάθμισιν. Τὸ πρῶτον στάδιον οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῆς ἐλευθέρως διακινήσεως τῶν ἐμπορευμάτων, τῆς μεγαλυτέρας κατανομῆς τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα τείνουν νὰ ἐξισώσονται τὰς τιμὰς τῶν ἐμπορευμάτων. Ἐχομεν ἐν ἀνώτερον στάδιον οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως, ὅταν οἱ συντελεσταὶ τῆς παραγωγῆς δύνανται νὰ κινουῦνται

ἐλευθέρως, μὲ ἐπακόλουθον τάσιν τὴν ἐξίσωσιν τῶν τιμῶν τούτων. (Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ παραλείψω τὴν γνωστὴν ἀμφισβήτησιν, ἔαν ἡ πλήρης ἐξίσωσις τῶν τιμῶν τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς θὰ προέλθῃ μόνον ἐκ τῆς ἐλευθέρως διακινήσεως τῶν ἐμπορευμάτων, μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι τοιαύτη ἐξίσωσις θὰ ἠδύνατο ὄντως νὰ προέλθῃ, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τοιαύτας μὴ πραγματικὰς ὑποθέσεις, ὥστε διὰ πρακτικούς σκοποὺς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι δὲν θὰ προέλθῃ. Ἐλπίζω ὅτι ὁμιλῶν περὶ τῶν «μὴ πραγματικῶν ὑποθέσεων» δὲν θὰ ἐμπλακῶ εἰς μίαν ἑτέραν γνωστὴν καὶ εἰσέτι ἄλυτον ἀμφισβήτησιν, ἦτοι, ἔαν εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσωμεν εἰς λογικὰ συμπεράσματα ἐπὶ τῇ βάσει ἀτόπων ὑποθέσεων). Πέραν τῶν ἀνωτέρω σταδίων ὑφίσταται καὶ ἓν ἔτι ἀνώτερον στάδιον οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως, κατὰ τὸ ὁποῖον ὅλαι ἡ αἱ πλέον σημαντικαὶ φάσεις τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς συντονίζονται, ἀναλαμβάνονται δὲ ἐνέργειαι τείνουσαι νὰ ἐξισώσουν τὰς τιμὰς τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς.

Θὰ ἀπόσχω ἐκ τοῦ αὐθαιρέτου ὀρισμοῦ, ὡς τινὲς ἔχουν ἤδη κάμει δι' οἰονδήποτε στάδιον, ὡς τοῦ τοιοῦτου τῆς «ἀληθοῦς οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως» καὶ δὲν θὰ ὑπεισέλθω εἰς τὴν οὐσιαστικὴν ἐρώτησιν, ἔαν ἡ ἐπίτευξις ἐνὸς χαμηλοῦ σταδίου οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δύναται νὰ ἔχῃ ἀνεπιθύμητα ἀποτελέσματα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ συνεπήγετο τὴν διερεύνησιν τοῦ μυστηρίου βυθοῦ «τῆς δευτέρας ἀρίστης λύσεως».

I. Κύματα οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως

Αἱ πρόσφατοι κινήσεις πρὸς οἰκονομικὴν ἐνοποίησιν θεωροῦνται συνήθως, ὡς ἐντελῶς νέα ἐξέλιξις, ἡ ὁποία εἶχε προοραθῆ καὶ προταθῆ ὑπὸ πολλῶν, ἀλλ' οὐδέποτε εἰς τὸ παρελθὸν εἶχε πραγματοποιήσῃ παραμικράν τινα πρόοδον. Ἀποδέχομαι ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθὲς μόνον ὑπὸ τυπικὴν καὶ στενὴν ἔννοιαν.

Ἐξετάζοντες τὴν ἐξέλιξιν τῆς διεθνοῦς οἰκονομίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τελευταίων δύο ἑκατονταετηρίδων (περίπου), δυνάμεθα εὐκόλως νὰ διακρίνωμεν τρία μεγάλα κύματα οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως — προηγουμένων καὶ σμικρυνομένων τῶν κινήσεων τοπικῆς (περιφερειακῆς) οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως τῶν τελευταίων δέκα ἑτῶν. Ἡ διηλεκτὴς τάσις οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς διεθνοῦς οἰκονομίας διεκόπη ὑπὸ μιᾶς περιόδου καθέτου ὑφέσεως καὶ οἰκονομικῆς ἀπομονώσεως.

Ἄς μοι ἐπιτραπῆ, πρῶτον νὰ προσδιορίσω αὐτὰ τὰ μερικῶς συμπίπτοντα κύματα καὶ ἔν συνεχείᾳ νὰ ἀναλύσω ἓν ἕκαστον μὲ τὴν σειρὰν του.

Τὸ πρῶτον κύμα ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ οἰκονομικὴ ἐνοποίησις τῶν οἰκονομῶν τῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται σήμερον εἰς ἓνα παγκόσμιον χάρτην. Πρῶτον ἐνοποιήθη οἰκονομικῶς ἡ οἰκονομία τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας καὶ μετ' ὀλίγον αἱ οἰκονομίαι τῆς Γαλλίας καὶ τῶν Η.Π.Α. Ἐν συνεχείᾳ ἠκολούθησαν αἱ λοιπαὶ χῶραι.

Τὸ δεύτερον κύμα οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως, συμπίπτον μερικῶς ἢ ἔαν

προτιμᾶτε, τεθὲν ἐπὶ τοῦ πρώτου, ἦτο ἡ κίνησις πρὸς πλέον ἐλεύθερον ἐμπόριον, ἣτις ἔφθασεν εἰς τὸ ζενίθ της κατὰ τὸ 1870. Ἡ κίνησις αὕτη ἀνετράπη τὸ 1878, ἀλλὰ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰς περισσοτέρας χώρας οἱ δασμοὶ καθίστατο ὁλονὲν καὶ ὑψηλότεροι, τὸ διεθνὲς ἐμπόριον συνέχισεν αὐξανόμενον ταχέως ἕως τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι αἱ βασικαὶ δυνάμεις τῆς ταχείας τεχνολογικῆς προόδου εἰς τὰς μεταφορὰς καὶ τὴν μαζικὴν παραγωγὴν, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ μαζικὴ μετανάστευσις τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κεφαλαίου πρὸς τὰς περιοχὰς «τῆς προσφάτου ἀποικίσεως» εἰς τὸ Δυτικὸν Ἡμισφαίριον, τὴν Ὑκεανίαν καὶ τὴν Νότιον Ἀφρικὴν, ὑπερίσχουν ἀκόμη τῆς προστατευτικῆς ἐμπορικῆς πολιτικῆς εἰς πολλὰ μέρη τῆς ὑψηλίου. Αἱ πλέον δραστικαὶ σύγχρονοι μέθοδοι περιορισμῶν τοῦ ἐμπορίου, αἱ ποσοτώσεις καὶ ὁ ἔλεγχος τοῦ συναλλάγματος, δὲν εἶχον εἰσέτι ἐμφανισθῆ καὶ ἡ κίνησις πρὸς τὸν κολλεκτιβισμόν, τὸν παρεμβατισμόν καὶ τὸν ἔθνικόν οἰκονομικόν προγραμματισμόν, αἵτινες ἀργότερον ὑπερέκρασαν τὸ τρομερὸν ἐμπόδιον τῆς εὐρείας οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως, δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀρκούντως προοδεύσει.

Ἡ πρώτη σοβάρᾳ οἰκονομικῆ ἀπομόνωσις τῶν χωρῶν τῆς διεθνούς οἰκονομίας, προμηνυθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐξοντος παρεμβατισμοῦ καὶ τοῦ οἰκονομικοῦ ἔθνικισμοῦ ἀπὸ τοῦ 1880 καὶ ἐντεῦθεν, κατέστη γεγονός κατὰ τὴν διάρκειαν καὶ ἀμέσως μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον (1914–18). Μετὰ ἀπὸ σύντομον διάλειμμα πλέον ἐλευθέρου ἐμπορίου κατὰ τὸ 1920, ἤρχισε πραγματικὴ οἰκονομικὴ ἀπομόνωσις καὶ ταχεῖα ἐλάττωσις τοῦ διεθνούς ἐμπορίου, μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς «μεγάλης οἰκονομικῆς κρίσεως». Κατόπιν μιᾶς ἀτελοῦς καὶ δειλῆς ἀναρρώσεως, ἡ οἰκονομικὴ ἀπομόνωσις ἔφθασεν εἰς τὸ ναδίρ της, διαρκούντος τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου.

Τὸ τρίτον κύμα τῆς εὐρείας οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως καὶ ἀναπτύξεως ἤρχισεν ὀλίγον μετὰ τὸ 1948 — καὶ εὐρίσκεται εἰσέτι ἐν ἐξελίξει. Τοῦτο ἔχει συγκεντρωθῆ καὶ προωθηθῆ ὑπὸ τῆς θεαματικῆς ἀνακάμψεως καὶ τῆς ταχείας ἀναπτύξεως ὅλων τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν, περιλαμβανομένων τῶν Η.Π.Α. καὶ τοῦ Ἠνωμένου Βασιλείου, παρ' ὅλας τὰς προσφάτους δυσκολίας των καὶ τοὺς χαμηλοὺς ρυθμοὺς ἀναπτύξεώς των, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς χώρας τῆς Ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης καὶ τὴν Ἰαπωνίαν. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅ,τι συνήθως λέγεται, ἡ εὐημερία τῶν «βιομηχανικῶν κέντρων» τῆς παγκοσμίου οἰκονομίας ἐπεκτείνεται ὄντως, ἂν καὶ ὄχι τόσο ταχέως καὶ πλήρως ὅπως θὰ ἐπιθύμει τις, εἰς τὴν «περιφέρειαν» ταύτης, δηλαδὴ εἰς τὰς ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένας χώρας (διὰ τὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν γραφικὴν ἀπεικόνισιν τῶν δύο περιοχῶν τοῦ P. Prebisch). Τὸ ἐν λόγῳ κύμα εὐρείας οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως, ἔχει ἐπιφέρει περισσότερον ἰσχυρὰ καὶ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς πολυδιαφημισθείσας καὶ πολυσυζητηθείσας σειρὰς τῶν περιφερειακῶν οἰκονομικῶν ἐνοποιήσεων.

II. Ἐθνικὴ οἰκονομικὴ ἐνοποίησης

Ἐὰς μοῦ ἐπιτραπῆ ἤδη νὰ προσθέσω ὠρισμένας παρατηρήσεις ἐπὶ ἐκάστης τῶν προμνημονευθειῶν φάσεων τῆς ἀναπτυσσομένης διεθνούς οἰκονομίας. Ἀργότερον θὰ ἀναλύσω τὰς προσφάτους ἐξελίξεις ἐν μεγαλυτέρᾳ λεπτομερείᾳ, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀποκτηθείσης ἱστορικῆς πείρας.

Ἡ ἐσωτερικὴ οἰκονομικὴ ἐνοποίησης τῶν οἰκονομιῶν τῆς Μ. Βρετανίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἐπεδιώχθη σθεναρῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐμποροκρατικῆς περιόδου. Ἡ οἰκονομία τῆς Μ. Βρετανίας ἀνεφάνη ὡς οἰκονομικῶς πλήρως ἐνοποιημένη μονὰς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐνοποίησης τῆς Γαλλίας συνεπληρώθη, ὅταν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις ἐσάρωσε ὅλους τοὺς ὑφισταμένους ἐσωτερικοὺς φραγμοὺς τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς μεταναστεύσεως. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς χώρας, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς λοιπὰς, ἡ πολιτικὴ καὶ διοικητικὴ ἐνοποίησης καὶ συγκέντρωσις προηγήθησαν καὶ προήγαγον τὴν οἰκονομικὴν τοιαύτην. Πρώωροι προσπάθειαι στενῆς Ἀγγλο - Γαλλικῆς οἰκονομικῆς συνεργασίας, ὑποστηριχθεῖσαι ὑπὸ τῶν φυσιοκρατῶν συμβούλων τοῦ Λουδοβίκου τοῦ 12Τ' καὶ ὑπὸ τοῦ Adam Smith, ὅστις ἤσκει μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ νεαροῦ Pitt, ἐμεσουράνησαν εἰς τὸ σύμφωνον τῆς Ἐδέμ τοῦ 1786, τὸ ὁποῖον ἐπέφερε δραστηκὴν μείωσιν τῶν δασμῶν. Ἄλλ' ἡ κίνησις πρὸς πλεόν ἐλεύθερον ἐμπόριον ἦτο ἀνώριμος καὶ ταχέως διεκόπη ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ἀκολουθησάντων πολέμων. Μόνον μετὰ τὸ 1860 κατέστη αὕτη ὥριμος καὶ συνεπληρώθη ὅ,τι εἶχεν ἐπιδιωχθῆ 15 ἔτη ἐνωρίτερον.

Ἡ ἀμερικανικὴ οἰκονομία εἶχε τὴν καλὴν τύχην νὰ ἐνοποιηθῆ οἰκονομικῶς ἀπὸ πολὺ ἐνωρίς. Ὅταν ὁ πόλεμος τῆς ἀνεξαρτησίας ἐτελείωσεν, αἱ οἰκονομικαὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν Πολιτειῶν ὠμοιάζον πρὸς τὰς τοιαύτας τῶν Γερμανικῶν Πολιτειῶν μετὰ τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης. Συμφώνως πρὸς τὰ ἄρθρα τῆς Ὅμοσπονδοποιήσεως, ἐκάστη τῶν 13 Πολιτειῶν ἠκολούθει ἰδίαν δασμολογικὴν πολιτικὴν· ἀλλὰ μέσῳ τοῦ Συντάγματος ἐδημιουργήθη τεραστία ζώνη ἐλευθέρου ἐμπορίου διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον κίνησιν τῶν ἀγαθῶν, τῶν ὑπηρεσιῶν, τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κεφαλαίου, ἣτις ὑπῆρξε βεβαίως σπουδαῖος παράγων διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Η.Π.Α.

Εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Εὐρώπην, ἀξιόλογα βήματα τῆς οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως τῶν ἐθνικῶν οἰκονομιῶν, ἦσαν ἡ οἰκονομικὴ ἐνοποίησης τῆς Γερμανίας διὰ τῆς γερμανικῆς Zollverein (1834) καὶ ἡ ἀνάδυσις μιᾶς ἐνοποιημένης Ἰταλίας κατὰ τὸ 1861.

Ὁ Alfred Marshall ἐκάλεσε τὴν Zollverein ὡς «τὴν πλεόν σημαντικὴν κίνησιν δημιουργίας ἐλευθέρου ἐμπορίου, τὴν ὁποῖαν ἡ ὑφήλιος ἔχει ποτὲ γνωρίσει, ἐκτὸς τῆς συγχρόνου μεταρρυθμίσεως τοῦ βρετανικοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος» (12, σ. 339). Ἐχῶ τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Μάρσαλ εἶχε δίκαιον, διότι ὑπὸ πολιτικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐποψιν, ἂν ὄχι καὶ ὑπὸ οἰκονομικὴν τοιαύτην, ἡ ἐθνικὴ οἰκονομικὴ ἐνοποίησης ἦτο ἀπαραίτητον προαπαιτούμενον, ὄχι μόνον διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων ἐνδιαφερομένων χωρῶν,

ἀλλ' ἐπίσης καὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διεθνoῦς οἰκονομίας. Τοῦτο παραμένει ἀληθές, ἀκόμη καὶ ἐὰν γνωρίζωμεν ἤδη, ὅτι δὲν θὰ ἐξαντληθοῦν αἱ ἐλπίδες καὶ αἱ προσδοκίαι, αἱ ὁποῖαι τόσον εὐρέως διειρηθήσαν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅτι τὸ ἐθνικὸν ἐλεύθερον ἐμπόριον καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐνοποίησης θὰ ὠδήγουν, διὰ μιᾶς εὐθείας καὶ ἀδιακόπου σειρᾶς βημάτων, πρὸς τὸ ἐλεύθερον ἢ σχεδὸν ἐλεύθερον καὶ εὐρὺ διεθνὲς ἐμπόριον. Ἡ ἐξέτασις τῆς κρίσεως τοῦ Μάρσαλ, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν Zollverein ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἱστορίας τῆς Γερμανίας τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος, θὰ συνεπήγγοτο ἐξτρεμιστικὴν καὶ ἀβάσιμον ἱστορικὴν αἰτιοκρατίαν.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἰταλικὴ ἐνοποίησης ὑπῆρξε διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἰταλικῆς οἰκονομίας ἐν τῷ συνόλῳ της, ὅ,τι ὑπῆρξεν ἡ Γερμανικὴ ἐνοποίησης διὰ τὴν γερμανικὴν οἰκονομίαν. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀληθές ἀκόμη καὶ ἐὰν ἦτο ὀρθὴ ἡ εὐρέως ἐπικρατήσασα θεωρία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ οἰκονομικὴ ἐνοποίησης καὶ τὸ ἐσωτερικὸν ἐλεύθερον ἐμπόριον προεκάλεσαν ἐπιβράδυνσιν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς Νοτίου Ἰταλίας — θεωρουμένης ὡς περιοχῆς ἐν ἀπολύτῳ ἔννοια — συγκριτικῶς πρὸς τὸν πλέον ἀνεπτυγμένον Βορρᾶν.

Ἡ γερμανικὴ καὶ ἰταλικὴ ἐθνικὴ οἰκονομικὴ ἐνοποίησης προηγήθη καὶ ἠκολουθήθη ὑπὸ παρομοίων κινήσεων εἰς πολλὰς ἐτέρας εὐρωπαϊκὰς καὶ ὑπερποντίους χώρας.

III. Εὐρεῖα διεθνῆς οἰκονομικῆς ἐνοποίησης διὰ πλέον ἐλευθέρου ἐμπορίου

Ἐνῶ ἡ ἐθνικὴ οἰκονομικὴ ἐνοποίησης εὐρίσκετο ἐν ἐξελίξει, ἤρχισε τὸ δεύτερον κύμα τῆς καλουμένης εὐρείας διεθνoῦς οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως, δηλαδὴ τῆς κινήσεως διὰ πλέον ἐλεύθερον ἐμπόριον, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἡ κίνησις αὕτη ἐνεφανίσθη ἀρχικῶς εἰς τὴν Μ. Βρετανίαν, ἀλλ' ἐπεξετάθη εὐρέως (εἰδικώτερον μετὰ τὸ 1860) ἐφ' ὅλης τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ὑπομνήσω διὰ βραχέων ὠρισμένα διακριτικὰ σημεῖα, ἧτοι τὴν κατάργησιν τοῦ νόμου τοῦ ἀραβοσίτου κατὰ τὸ 1846, τὸ σύμφωνον Cobden - Chevalier μεταξὺ Μ. Βρετανίας καὶ Γαλλίας τοῦ 1860, τὸ ὁποῖον ἐπέφερε ριζικὴν ἀναστροφὴν τῆς καταστάσεως τοῦ ὑψηλοῦ προστατευτισμοῦ εἰς βαθμὸν ἐγγίζοντα τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὰ ἀκολουθήσαντα τὴν Γαλλο - Βρετανικὴν συμφωνίαν ἐμπορικὰ σύμφωνα μεταξὺ διαφόρων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, τὰ ὁποῖα ἐμείωσαν οὐσιωδῶς τοὺς δασμοὺς καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῆς Δυτικῆς καὶ Κεντρικῆς Εὐρώπης. Ἡ ἐπίπτωσις τῆς κινήσεως διὰ πλέον ἐλεύθερον ἐμπόριον, δὲν περιωρίσθη μόνον ἐπὶ τῆς ἐμπορικῆς καὶ τῆς δασμολογικῆς πολιτικῆς. Ἡ ναυτιλιακὴ πολιτικὴ, ἡ ὁποία ἦτο ἰδιαζόντως περιοριστικὴ κατὰ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ 19ου αἰῶνος, κατέστη ριζοσπαστικῶς φιλελευθερωτέρα, κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Μ. Βρετανίαν περίπου τὸ 1830 καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰς λοιπὰς χώρας. Ἐπιπροσθέτως, ἡ εἰσαγωγή τῆς πολιτικῆς τῶν «ἀνοικτῶν θυρῶν» εἰς τὰς ἀποικίας τοῦ Βρεταν-

νικοῦ στέμματος καὶ τὰς λοιπὰς χώρας, ἦτο σπουδαῖον βῆμα πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν δασμολογικὴν πολιτικὴν, ἡ κίνησις διὰ πλεονέλεον ἐλευθέρων ἐμπορίων ἔλαβε τέλος, κατὰ τὸ 1870 περίπου. Οἱ δύο σπουδαιότεροι παράγοντες, οἱ ὅποιοι προεκάλεσαν τὴν ἀναστροφὴν τῆς φιλελευθέρας ἐμπορικῆς πολιτικῆς, κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Γερμανίαν (1818) καὶ ὀλίγον ἀργότερον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὰς λοιπὰς χώρας, ἦσαν ἡ ἐπιταχυνθεῖσα εἰσορῆ ἀγροτικῶν προϊόντων ἐκ τῶν ὑπερποντίων χωρῶν - ἐξ Η.Π.Α., Καναδᾶ, Ἀργεντινῆς καὶ Αὐστραλίας - καὶ αἱ ἐπιπτώσεις τῶν σοβαρῶν οικονομικῶν κρίσεων τοῦ 1870 καὶ τοῦ 1890. Μολονότι οἱ εἰσαγωγικοὶ δασμοὶ εἰς τὰς περισσοτέρας χώρας ἐδείκνυον ποῖαν τινα ἀνοδικὴν τάσιν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ 20ου, ὁ ὄγκος τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου ἠξάνετο ταχέως καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν περιόδου μέχρι τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Ἀπὸ τοῦ 1895 καὶ ἐνεῦθεν, ὁ ρυθμὸς ἀναπτύξεως ἦτο πράγματι οὐσιωδῶς ἀνώτερος τοῦ ὁμοίου τῶν δύο προηγουμένων ἢ καὶ τριῶν δεκαετηρίδων.

Πλήθος παραγόντων δύναται νὰ χρησιμεύσῃ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ αἰτίου τῆς αὐξήσεως τοῦ ἐμπορίου, ἐν ᾧφει αὐξανόμενον δασμῶν. Βεβαίως, ἡ τεχνολογικὴ ἐπανάστασις εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὰς μεταφορὰς συνεχίσθη, χωρὶς παύσιν. Ἐν τούτοις, ὁ ἐν λόγῳ παράγων, αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, δὲν ἐπαρκεῖ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς αὐξήσεως τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ὡς τοῦτο δείκνυται ἐκ τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐπομένης περιόδου (δηλ. κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου τοῦ μεσοπολέμου), κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ διεθνὲς ἐμπόριον δὲν ἐσημείωσεν ἀξιόλογον αὐξήσιν, ἐνῶ μετὰ δυσκολίας δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος εἶχε περισταλῆ.

Ἡ ροὴ τοῦ κεφαλαίου ἐκ τῆς Εὐρώπης πρὸς τὸ Δυτικὸν Ἡμισφαίριον καὶ ὀλίγας ἐτέρας περιοχάς, συνεχίσθη μὲ ταχὺν καὶ αὐξανόμενον ρυθμὸν ἕως τὸ 1914, μετὰ τὸ ὁποῖον κατῆλθεν ἀποτόμως. Πέραν τούτου, ἐνῶ οἱ δασμοὶ ἔβαινον αὐξανόμενοι μετὰ τὸ 1878, οὗτοι ἦσαν γενικῶς κατώτεροι καὶ περισσότερο σταθεροί, ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἐπικρατήσαντας μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον. Ἐπιπροσθέτως, ὁ διεθνὴς μηχανισμὸς πληρωμῶν ἐβελτιώθη διὰ τῆς υἱοθετήσεως τοῦ χρυσοῦ κανόνος ὑπὸ πολλῶν χωρῶν κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 19ου αἰῶνος. Οἱ διεθνεῖς συμψηφισμοὶ τῶν λογαριασμῶν, βοηθούμενοι ὑπὸ τῆς εὐκόλου κινήσεως βραχυπροθέσμων πιστωτικῶν κεφαλαίων μέτρῳ τοῦ Λονδίνου καὶ ἐτέρων χρηματοδοτικῶν κέντρων τῆς Δ. Εὐρώπης καὶ ἐτέρων χωρῶν, προήγαγον διεθνῶς τὸ πολυμερὲς ἐμπόριον ἀπανταχοῦ τῆς ὑψηλίου.

Οἱ περιορισμοὶ πληρωμῶν ἦσαν, βεβαίως, σχεδὸν ἀνύπαρκτοι· τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς ποσοτικoὺς περιορισμοὺς τοῦ ἐμπορίου, ὅπως εἶναι αἱ πιστώσεις καὶ τὰ ἐξαγωγικὰ καὶ εἰσαγωγικὰ μονοπώλια.

Συνεπῶς ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι εἴμεθα δικαιολογημένοι νὰ ὁμιλῶμεν περὶ μιᾶς μακρᾶς περιόδου εὐρείας διεθνοῦς οικονομικῆς ἐνοποιήσεως, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας πολλὰ χωρὰ ἀνέπτυσαν μεταξύ των ἔτι στενωτέρας οἰκο-

νομικές σχέσεις δι' ενός δικτύου πολυμερούς ἔμπορίου καὶ πληρωμῶν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι πολλοὶ συγγραφεῖς — πολλοὶ ἐξ αὐτῶν μετενόησαν ἀργότερον διὰ τὸ ὄφελος τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων γνώσεως, ἂν καὶ δύναται νὰ εὕρη τις πολλοὺς συγχρόνως προφήτας τῆς κρίσεως — ἐνόμιζον ὅτι ἠδύναντο νὰ ἀνακαλύψουν τάσεις ἀρχομένης ἀνισορροπίας καὶ οἰκονομικῆς ἀπομονώσεως. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν οἰκονομικὴν ἐνατένισιν τοῦ θέματος, αὕτη εἶναι ἢ ἐκ τῶν ὑστέρων (ex post) λογικοποίησις καὶ ἐρμηνεῖα τοῦ τι συνέβη ἀργότερον. Ἔχω τὴν γνώμην ὅτι μόνον εἰς τὸν χῶρον τῶν ἰδεολογιῶν εἶναι δυνατόν νὰ κατασκευασθῇ θεωρία, τῆς ὁποίας τὰ ἐπόμενα γεγονότα ἦσαν τὸ πιθανόν καὶ φυσικόν (ἂν καὶ ὄχι τὸ ἀναπόφευκτον) ἐπακόλουθον τῶν ἀρχικῶν τάσεων.

Ἄκριβέστερον, δύναται ἴσως νὰ ὑποστηριχθῇ, ὅτι ἡ αὖξουσα παλιρροία τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ τῆς ἀντιφιλελευθέρας σκέψεως καὶ πολιτικῆς, ὠδήγησαν γενικῶς εἰς τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον καὶ τὰς συνεπείας του. Ἄλλὰ δὲν ὑπῆρχε, βεβαίως ἀναπόφευκτος οἰκονομικὴ ἀλλοιουχία, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι μία βαθεῖα πραγματικὴ ἀρρυθμία εἶχεν ἐμφανισθῇ εἰς τὴν παγκόσμιον οἰκονομίαν, κάτι ἀνάλογον πρὸς τὸ ὑποτιθέμενον ὑπὸ τῶν θεωρητικῶν τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου διὰ νὰ ἀναπτύξουν τὸ πλεῖστον, ἂν ὄχι τὸ ὅλον, τῶν ἀνοδικῶν φάσεων τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου. Δηλαδή, μία πραγματικὴ ἀνισορροπία ἐνεφανίσθη, ἢ ὁποία ἀπαιτεῖ ἀναγκαίως εὐρείας προσαρμογᾶς.

Ἡ γνώμη ὅτι δὲν ὑπῆρχε βασικῶς τίποτε τὸ ἀνορθόδοξον εἰς τὴν διεθνή οἰκονομίαν τῆς πρὸ τοῦ 1914 περιόδου, δὲν θὰ συναντήσῃ προφανῶς τὰς ἐπιμόνους ἀντιδράσεις τῶν οἰκονομολόγων τῆς παρουσίας γενεᾶς, ἂν καὶ ἀντιφάσκη πρὸς τὰς μαρξιστικὰς θεωρίας, εἰδικώτερον δὲ πρὸς τὴν νεο-μαρξιστικὴν θεωρίαν τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καὶ πρὸς τὸ κενυσιανὸν δόγμα τῆς αἰωνοβίου στασιμότητος.

Ἄλλ' ἢ δικαιολόγησις τοῦ τι ἔχω ὑποστηρίξει, πρέπει νὰ βασισθῇ σημαντικῶς ἐπὶ τῆς εὐλογοφανείας μιᾶς ἐναλλακτικῆς ἐρμηνείας τῶν γεγονότων τῶν ἐπομένων 30 ἐτῶν.

IV. Περίοδος οἰκονομικῆς ἀπομονώσεως : 1914 - 45

Ἡ περίοδος 1914 - 45, ὀροθετουμένη ὑπὸ παγκοσμίων πολέμων καὶ διχοτομουμένη ὑπὸ μιᾶς καταστροφικῆς ὑφέσεως, δύναται βεβαίως νὰ περιγραφῇ ὡς περίοδος οἰκονομικῆς ἀπομονώσεως τῶν διαφόρων χωρῶν καὶ μειώσεως τοῦ διεθνοῦς ἔμπορίου, ὑπὸ οἰονδήποτε λογικὸν ὄρισμὸν τῶν ὄρων.

Αἱ δυνάμεις τῆς οἰκονομικῆς ἀπομονώσεως ἦσαν τόσον ἰσχυραὶ, ὥστε εἶναι ἐκπληκτικὸν πῶς τὸ διεθνὲς ἔμπόριον ἐπεξετάθη ἔστω καὶ ὀλίγον.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ὑπομνήσω διὰ βραχείων τὰς σπουδαιότερας ἐξελίξεις.

Ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος ἠκολουθήθη ὑπὸ ἰσχυρῶν οἰκονομικῶν διαταραχῶν, ταχέων πληθωρισμῶν εἰς ὠρισμένας χώρας καὶ καλπαζόντων τοιούτων εἰς ἑτέρας. Εἰς τὰς Η.Π.Α., ἡ περίοδος τοῦ πληθωρισμοῦ κατέληξεν εἰς τὴν σοβαρὰν οἰκονομικὴν κρίσιν τοῦ 1920 - 21, ἢ ὁποία εἶχεν ἐπιπτώσεις

ἐπὶ πολλῶν χωρῶν ἀπανταχοῦ τῆς ὑψηλίου, ἐνῶ εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ πληθωρισμὸς διεκόπη ὑπὸ σειρᾶς διαδοχικῶν προσπαθειῶν ἐπιτεύξεως σταθερότητος μεταξὺ 1922 καὶ 1945, χωρὶς νὰ ἀσκήσῃ οὐδεμίαν ἐνδιάμεσον ἐπίδρασιν ὑφέσεως.

Εἰς τὰ μέσα τοῦ 1920, ἡ διεθνὴς οἰκονομία ἀνέκτησε καὶ πάλιν τὴν κανονικὴν τῆς πορείαν καὶ τὰ πειρσσότερα νομίσματα κατέστησαν μετατρέψιμα. Εἶναι ἀληθές, ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον οἱ δασμοὶ ἦσαν ὑψηλότεροι καὶ ὀλιγώτερον σταθεροὶ ἀφ' ὅ,τι προηγουμένως καὶ ὅτι ὑπῆρξε τάσις περαιτέρω ἀνόδου τούτων. Πέραν τούτου, ἡ οἰκονομικῶς ἐνοποιηθεῖσα περιοχὴ τῆς Αὐστρο-οὐγγρικῆς μοναρχίας εἶχε διαχωρισθῆ εἰς διάφορα κρατίδια. Ἄλλὰ παρὰ τὰς ἐν λόγῳ δυσμενεῖς ἐξελίξεις, τὸ διεθνὲς ἐμπόριον ἐπεξετάθη ἄρκετὰ ταχέως καὶ ἠυξήθη κατὰ 30% ἐν σχέσει πρὸς τὸ προπολεμικὸν ἐπίπεδον. Ὁ ἀποτελεσματικὸς ἀποκλεισμὸς τῆς Ρωσίας ἀπὸ τὴν διεθνή οἰκονομίαν, ἂν καὶ ὑπῆρξε γεγονός τρομακτικῆς πολιτικῆς συνεπειάς, εἶχε περιορισμένην ἐπίπτωσιν ἐπὶ τῆς διεθνoῦς οἰκονομίας τῆς περιόδου τοῦ μεσοπολέμου (1).

Ἐν συνεχείᾳ ἦλθεν ἡ «μεγάλῃ οἰκονομικῇ κρίσει» καὶ ἡ εἰκὼν μετεβλήθη ὀλοσχερῶς. Αἱ ὀλίγαί ἐναπομείνασαι χώραι ἐλευθέρου ἐμπορίου καὶ πρώτη ἐξ ὄλων ἡ Μ. Βρετανία (1^α) εἰσήγαγον αἰφνιδίως ὑψηλὸν προστατευτισμὸν. Ἀπανταχοῦ τῆς ὑψηλίου οἱ δασμοὶ ἠυξήθησαν ταχέως καὶ ὅλαι σχεδὸν αἱ χώραι εἰσήγαγον ποσοστῶσεις, ἐλέγχους συναλλάγματος, ἀπαγορεύσεις εἰσαγωγῶν καὶ διμερεῖς συναλλαγάς. Τουτέστι, μεθόδους διενεργείας τοῦ διεθνoῦς ἐμπορίου, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν διάρκειαν εἰρηνικῆς περιόδου ἠγνοοῦντο κυριολεκτικῶς ἐπὶ αἰῶνας. Κατὰ τὸ 1932, ἡ ἀξία τῶν διεθνῶν ἐξαγωγῶν εἰς δολάρια εἶχε κατέλθει εἰς τὸ 1/3 τοῦ ἐπιπέδου τοῦ 1913.

Ὁ ὄγκος τοῦ ἐμπορίου τῶν βιομηχανικῶν ἀγαθῶν κατῆλθε πολὺ ταχύτερον, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ὄγκον τῶν πρωτογενῶν προϊόντων. Ἄλλ' ἡ ἀξία τῶν τελευταίων ἔπεσε περισσότερον, γεγονός ὅπερ ἀντικατοπτρίζει τὴν κάθητον χειροτέρευσιν τῶν ὄρων τοῦ ἐμπορίου τῶν ἐξαγωγῶν πρωτογενῶν προϊόντων.

Τὸ 1938, ὁ ὄγκος ἐμπορίου πρωτογενῶν προϊόντων ἦτο κατὰ 16% ἄνωτερος τοῦ ἐπιπέδου τοῦ 1913. Ἐνῶ ὁ διεθνὴς δείκτης βιομηχανικῆς παραγωγῆς κατὰ τὴν περίοδον 1936 - 38 ἦτο ἄνωτερος τοῦ ἀντιστοίχου δείκτου τοῦ 1913, ὁ ὄγκος ἐμπορίου βιομηχανικῶν προϊόντων ἦτο κατὰ 86% κατώτερος τοῦ ἐπιπέδου τοῦ 1913 [3] [σ. 25, κεφ. 2] (2). Ἡ ἐν λόγῳ ἀντίθεσις δύ-

1) Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ τονισθῆ, ὅτι μόνον εἰς τὸ χαμηλότερον σημεῖον τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως κατὰ τὸ 1931 - 32, τὸ ἐμπόριον μὲ τὴν Ρωσίαν ἀπέκτησε παροδικῶς κάπως μεγαλύτεραν σημασίαν δι' ὠρισμένης εὐρωπαϊκῆς χώρας.

1α) Εἶναι ἀληθές, ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν καὶ ἀμέσως μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, ἡ Μ. Βρετανία ἐφήρμοσεν ἀκαμπτον προστατευτικὴν δασμολογικὴν πολιτικὴν (ὑπέβαλλε τοὺς καλουμένους «Mackenna» καὶ «Key Industry» δασμούς). Ἄλλ' ἡ ἐν λόγῳ πολιτικὴ ἐφηρμόσθη μόνον εἰς περιορισμένον ἀριθμὸν βιομηχανικῶν εἰδῶν καὶ ὠρισμένοι δασμοὶ ἤρθησαν προσωρινῶς ὑπὸ τοῦ Philip Snowden, Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν τῆς πρώτης Κυβερνήσεως MacDonald, κατὰ τὸ 1924.

2) Ἡ ἐννοία «διεθνὴς βιομηχανικῆ δραστηριότης» εἶναι βεβαίως κάπως ἀσαφής καὶ

ναι να θεωρηθῆ ὡς χονδροειδῆς ἔνδειξις τοῦ βαθμοῦ τῆς οικονομικῆς ἀπομώσεως τῶν διαφόρων χωρῶν, ἢ ὅποια εἶχε λάβει χώραν.

Διὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ παρόντος δοκιμίου, ὡς ἐδείχθη ἀνωτέρω, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ ἀποτολμησῶ ὅπως ἐκφράσω τὰς ἀπόψεις μου ἐπὶ τῶν βασικῶν αἰτίων τῆς ἐξαιρετικῆς δριμύτητος καὶ τοῦ βάθους τῆς «μεγάλης οικονομικῆς κρίσεως». Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, πλείστοι οικονομολόγοι δὲν ἐγνώριζον τί ὄντως εἶχε συμβῆ. Οἱ μαρξισταὶ οικονομολόγοι, ἐξέλαβον τὴν οικονομικὴν ταύτην καταστροφὴν ὡς ἐπιβεβαίωσιν τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας, καθ' ἣν αἱ ὑφέσεις θὰ καθίστανται ὄλονεν καὶ περισσότερον σοβαραί, ἕως ὅτου τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα καταρρεύσει ὄλοσχερῶς. (Κατὰ τὸ 1960 ἡ ἐν λόγῳ ἀποψις ἀπώλεσε τὸ κύρος της, ἀκόμη καὶ μεταξύ τῶν πιστῶν ὁπαδῶν τοῦ μαρξισμοῦ). Ἔτεροι οικονομολόγοι, στερούμενοι τῶν ὀδηγιῶν τοῦ προφήτου καὶ εὐρίσκόμενοι ἐν μέσῳ τοῦ κυκεῶνος τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, εὐρίσκοντο εἰς δυσκολώτεράν θέσιν νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν ἐν λόγῳ μεγάλην ὑφῆσιν.

Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ὠμίλησαν ἀορίστως περὶ μεγάλων πραγματικῶν ἀρρυθμιῶν εἰς τὴν διάρθρωσιν τῆς παραγωγῆς, αἱ ὅποια εἶχον συσσωρευθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δεκαετίας 1920 — 1929, καὶ ἄλλοι περὶ συμπτώσεως (τυχαίας ἢ μὴ) τῆς φάσεως κάμψεως τῶν διαφόρων συμπτωσῶν οικονομικῶν κυμάνσεων⁽³⁾. Ἀργότερον οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Keynes διεμόρφωσαν τὴν θεωρίαν τῆς διηνεκοῦς στασιμότητος. Βάσει τῶν σημερινῶν δεδομένων, ἡ ἐρμηνεία τῆς ἰδιαζούσης δριμύτητος «μεγάλης οικονομικῆς κρίσεως», φαίνεται πολὺ ἀπλουστερά. Αὕτη ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ὄλοσχερῆ καταστροφὴν τοῦ χρήματος, ἢ ὅποια μὲ τὴν σειρὰν της ἦτο ἐπακόλουθον τῶν θεσμικῶν ἀδυναμιῶν καὶ τῆς ἀπιστεῦτως εὐτελοῦς πολιτικῆς, τῆς ἀσκηθείσης ἐπὶ ἐθνικοῦ καὶ διεθνοῦς ἐπιπέδου. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ μνημονεύσω μόνον ὀλίγας ἐξ αὐτῶν. Ἡ κατάρρευσις τοῦ ἀμερικανικοῦ τραπεζιτικοῦ συστήματος, ἡ χρεωκοπία χιλιάδων^(3α) τραπεζῶν, καὶ ἡ ὑπερβολικῶς δειλὴ νομισματικὴ πολιτικὴ, ἡ ὅποια ἀπέτυχε νὰ καταπολεμήσῃ ἀποφασιστικῶς καὶ νὰ ἀνακόψῃ τὸν μαινόμενον ἀντιπληθωρισμόν, ἐξηγοῦν, τολμῶ νὰ εἶπω «τὰς σκοτεινὰς ἀποχρώσεις» (κατὰ τὸν J. A. Schumpeter) τῆς οικονομικῆς κρίσεως τῶν Η.Π.Α. Ἡ προσφορὰ χρήματος περιεστάλη κατὰ 30% διαρκούσης τῆς περιόδου 1929 - 1933. Ὁ ἀντιπληθωρισμὸς δὲν θὰ εἶχε καταστῆ τόσον σοβαρὸς, ἐὰν ὑφίστατο τότε,

ἡ μέτρησις της αὐθαίρετος καὶ ἀνακριβῆς. Ἀλλὰ αἱ ἐκτιθέμεναι εἰς τὸ κείμενον ἀντιλήψεις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπαναδιατυπωθῶν τῇ βοήθειᾳ τῶν ἐννοιῶν τοῦ ἀκαθαρίστου ἐθνικοῦ προϊόντος, τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν κυριωτέρων χωρῶν, αἱ ὅποια εἶναι ὀλιγώτερον ἀπαράδεκτοι, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν διεθνή παραγωγὴν» κλπ.

3) Αὐτὸς οὗτος ὁ Schumpeter δὲν λαμβάνει, εἰς τὴν πραγματικότητα, σοβαρῶς τὴν πρότασιν του, ὅτι ἡ σύμπτωσις μιᾶς ὑφέσεως τῆς μορφῆς τῶν οικονομικῶν κύκλων Kondratieff, Juglar καὶ Kitchin, δικαιολογεῖ τὴν δριμύτητα τῆς οικονομικῆς κρίσεως τοῦ 1930. Τούναντιον, οὗτος εἶπεν ὅτι «αἱ σκοτεινὰ ἀποχρώσεις τῶν κυκλικῶν ὑφέσεων ὀφείλονται εἰς τυχαῖα περιστατικά». Ὅρα 19, σελ. 150.

3α) Ἡ δειλία τῆς νομισματικῆς πολιτικῆς θὰ ἔπρεπε νὰ κριθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μέγθους τοῦ προβλήματος (τῆς ὀρμῆς τοῦ ἀντιπληθωρισμοῦ, ἢ ὅποια ἔπρεπε νὰ ἀνασχεθῆ) καὶ ὄχι ἐπὶ τῇ βάσει ἱστορικῶν προτύπων.

ὅπως ἦδη ὑφίσταται, ἀποτελεσματικὴ ἀσφάλις τῶν καταθέσεων, ἢ ἐὰν αἱ Η.Π.Α., ἀντὶ τοῦ ἀρχαϊκοῦ συστήματος τῶν ἀνεξαρτήτων τοπικῶν τραπεζῶν εἶχον ἀποτελεσματικὸν σύστημα ἐξηρημένων τραπεζῶν (μέσω παραρτημάτων, ἢ ἄλλως πως), ὅμοιον πρὸς τὸ τοιοῦτον τῆς Μ. Βρετανίας (4), διὰ νὰ μὴ εἴπω «μίαν καὶ μόνον τράπεζαν».

Τὰ λάθη τοῦ προώρου «New Deal», ἦτοι ἡ βεβιασμένη πίεσις διὰ τὴν ἀνάλυψιν ἀνεδαφικῶν μεταρρυθμίσεων, ἢ ὑπόθαλις τῶν μονοπωλιῶν τῶν ἐπιχειρήσεων (N.R.A.) καὶ τῆς ἐργασίας, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ αὔξησις τοῦ κόστους καὶ ὁ ἐκφοβισμὸς τῶν ἐπιχειρηματιῶν. Ἀντὶ τῆς συγκεντρώσεως κατ' ἀρχὴν ὄλων τῶν ἐνεργειῶν εἰς ἐπεκτατικὰ μέτρα διὰ νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ ταχεῖα ἀνάρρως τῆς οἰκονομίας (ὡς ὁ Keynes μεταξὺ ἄλλων συνέστησεν), ἐξηγοῦν οὗτοι διατὶ ἡ ἀνεργία ἦτο τὸ 1939 μεγαλυτέρα τοῦ 17⁰/ο.

Λάθη πολιτικῆς παρομοίου εἶδους καὶ μεγέθους, ἐγένοντο εἰς διαφόρους ἐτέρας σημαντικὰς χώρας, ὅπως λ.χ. εἰς τὴν προναζιστικὴν Γερμανίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ λαϊκοῦ μετώπου. Ἀκριβῶς, ὅπως ὁ Roosevelt ἠγνόησε τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Keynes, περὶ ἀναβολῆς τῶν μεταρρυθμίσεων, ἕως ὅτου ἡ ἀνάκαμψις τῆς οἰκονομίας φθάσει εἰς ἱκανοποιητικὸν ἐπίπεδον, οὕτω καὶ ὁ Léon Blum ἠγνόησε τὰς συμβουλὰς τῶν Σκανδιναυῶν καὶ Βρετανῶν σοσιαλιστῶν φίλων του, οἱ ὅποιοι τοῦ συνέστησαν ὅτι ἡ ἐπέκτασις εἶναι μείζονος προτεραιότητος ἔναντι τῶν μεταρρυθμίσεων (5).

Ἡ ἐπὶ διεθνοῦς ἐπίπεδου βραδυκίνητος ὑποτίμησις τῶν νομισμάτων ὄλων τῶν χωρῶν περιοδικῶς μὲν ἀλλὰ ἐντὸς συντόμου χρονικοῦ διαστήματος — τῆς στερλίας τὸ 1931, τοῦ δολλαρίου τὸ 1933 - 34, τῶν νομισμάτων τῆς περιοχῆς τοῦ χρυσοῦ τὸ 1936 κλπ. — ἐπέβαλλεν ἐπὶ διαφόρων ὁμάδων χωρῶν ἐκτενεῖς περιόδους ὑπερτιμημένων νομισμάτων, προκαλέσασα οὕτως ἐλλείμματα καὶ ζημίας, περαιτέρω ἐμπορικοὺς περιορισμοὺς καὶ μεγαλυτέραν οἰκονομικὴν ὑφεσίαν. Μολονότι μία ἐκάστη αὐτῶν τῶν ὑποτιμήσεων χωριστὰ θεωρουμένη, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀναπόφευκτος, δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ὄλοι ὁμοῦ συνιστοῦν μίαν σαδιστικὴν πολιτικὴν, σκοπὸς τῆς ὁποίας ἦτο ἡ διόγκωσις τοῦ πόνου καὶ τῆς καταστροφῆς. Αἱ διαδοχικαὶ αὗται ὑποτιμήσεις ὁμοιάζον πρὸς τὴν ἀποκοπὴν τῆς οὐρᾶς ἐνὸς σκύλου κατὰ τεμάχια ἀντὶ τῆς ἐφ' ἑαυτὴν ἀποκοπῆς καὶ θὰ εἶχον ἀποφευχθῆ, ἐὰν ὑφίστατο τότε τὸ Διεθνὲς Νομισματικὸν Ταμεῖον.

Αἱ ἐν λόγῳ θεσμικαὶ ἀτέλειαι καὶ τὰ λάθη τῆς φοβερᾶς πολιτικῆς οὐδεμίαν ἔχουν σχέσηιν πρὸς τὰς βασικὰς ἀδυναμίας καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῆς κεφα-

4) Ἐάν τις ἀμφιβόλλῃ περὶ αὐτῆς τῆς ἀντιλήψεως, ἃς μελετήσῃ τὴν φωτεινὴν, πειστικὴν καὶ ἀμβλείαν ἀλλ' ἰσόρροπον ἀνάλυσιν τοῦ Viner (24). Ὅρα ἐπίσης (1).

5) Ἐπὶ τῆς κριτικῆς τοῦ Keynes διὰ τὸ «New Deal», παράβαλε R. F. Harrod «The Life of John Maynard Keynes», New York, 1951, σελ. 447. Ὁ Keynes ἐπέκρινεν, ὄχι μόνον τὰς μεταρρυθμίσεις αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον εἰσαγωγῆς των καὶ τὸν τρόπον ἐφαρμογῆς των, αἱ ὁποῖαι διὰ τοῦ ἐκφοβισμοῦ τῶν ἐπιχειρηματιῶν καθυστέρησαν ἀσκόπως τὴν πλήρη ἀνάρρωσιν τῆς οἰκονομίας. Τὴν πληροφορίαν περὶ τοῦ Léon Blum ὀφείλω εἰς τὸν Gunnar Myrdal.

λαιοκρατικῆς οἰκονομίας, ἢ πρὸς τὴν τάσιν διαρκοῦς στασιμότητος, πρὸς τὴν ἔλλειψιν εὐκαιριῶν ἐπενδύσεως καὶ πρὸς τὴν χρονίαν τάσιν ὑπεραποταμιεύσεων, ἢ πρὸς τὰς γιγαντιαίας πραγματικὰς ἀρρυθμίας. Πάντως, ὅπουδῆποτε ὁ νομισματικὸς ἀντιπληθωρισμὸς ἀνεχαιτίσθη ὑπὸ ὀρθοδόξων ἢ ἀνορθοδόξων μέτρων, χωρὶς παράλληλον κάθετον ἄνοδον τοῦ κόστους, αἱ προβαλλόμεναι πραγματικαὶ διαρθρωτικαὶ ἀντιθέσεις, ἀδυναμία καὶ ἀρρυθμία ἐξηφανίσθησαν τόσον ταχέως, ὅσον ταχέως εἶχον ἐμφανισθῆ ὀλίγα ἔτη ἐνωρίτερον.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι αἱ χρησιμοποιηθεῖσαι ὑπὸ πολλῶν χωρῶν (ὄχι ὑφ' ὧν) μεθόδοι ἀναχαιτίσεως τοῦ ἀντιπληθωρισμοῦ, ἦσαν ἀνορθόδοξοι καὶ παρέμεινε σχεδὸν ἀπανταχοῦ ἐν κληροδόχημα ὑψηλῶν δασμῶν, πυκνῶν ποσοτώσεων καὶ πολλῶν ἄλλων περιορισμῶν ἐπὶ τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου καὶ τῶν διεθνῶν πληρωμῶν. Ἄλλὰ τὸ σπουδαῖον εἶναι ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο ἀναγκαῖον· ὁ ἀντιπληθωρισμὸς ἠδύνατο νὰ ἔχη ἀναχαιτισθῆ καὶ ἡ οἰκονομία νὰ ἐπανεύρῃ «τὴν κανονικὴν τῆς πορείαν» (6) διὰ περισσότερον μεθοδικῆ καὶ ὀλιγώτερον ἀνορθοδόξου τρόπου, μὲ ὀλιγώτερας διαρθρωτικὰς μεταβολὰς καὶ ἄνευ καταστροφῆς τῆς διεθνοῦς κατανομῆς τῶν ἔργων. Ἀκόμη καὶ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ἐὰν ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἐπεκρέματο ἡ ἀπειλή τοῦ πολέμου καὶ ὁ πόλεμος δὲν εἶχεν ἐκσπάσει, βεβαίως σεβαστὸν μέρος τῶν νέων φραγμῶν τοῦ ἐμπορίου θὰ εἶχεν ἀπομακρυνθῆ καὶ αἱ μέθοδοι διενεργείας τούτου θὰ εἶχον ἐπανέλθει εἰς περισσότερον κανονικὴν κατάστασιν πραγμάτων. Πράγματι, ἡ ἔκρηξις τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου καθυστέρησε τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ ἐμπορίου εἰς οἷαν κατάστασιν ἦτο πρὸ τοῦ 1929, ἕως τὸ 1950.

Πρὶν ἔλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν προσφάτων ἐξελίξεων, ἃς ἐρευνήσωμεν καὶ πάλιν τὰς ἐξελίξεις τῆς περιόδου τοῦ μεσοπολέμου. Ἐχῶ τὴν γνώμην, ὅτι καθὼς ἡ περίοδος αὕτη ἀπομακρύνεται εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ἀποκτῶμεν ἱστορικὴν πείραν, καθίσταται φανερώτερον ὅτι γενικῶς ἡ περίοδος τοῦ μεσοπολέμου καὶ εἰδικῶς ἡ μεγάλη κρίσις ὑπῆρξαν ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων μοναδικὸν ἱστορικὸν φαινόμενον.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ γίνω περισσότερον σαφής. Ἐχῶ μνημονεύσει ἤδη ὅτι ἡ ἐξαιρετικὴ δριμύτης καὶ τὸ βάθος τῆς «μεγάλης οἰκονομικῆς κρίσεως» ὠφέλιμον εἰς εἰδικὰς περιστάσεις, εἰς θεσμικὸς ἀδυναμίας καὶ εἰς τὴν ἀπιστεῦτως ἀνόητον καὶ δειλὴν πολιτικὴν, ἀσκηθεῖσαν ἐπὶ ἐθνικοῦ καὶ διεθνοῦς ἐπιπέδου. Ταῦτα παρενοήθησαν ὑπὸ τῶν μαρξιστῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Keynes. Τὸ δόγμα τῆς διηνεκοῦς στασιμότητος καὶ ἡ εὐρέως ἐπικρατήσασα πρόβλεψις, ὅτι ὁ δεῦτερος παγκόσμιος πόλεμος θὰ ἠκολουθεῖτο ὑπὸ βαθείας οἰκονομικῆς κρίσεως, πρόβλεψις ἡ ὁποία διεσκεδάζετο ἀκόμη ὑπὸ πολλῶν, ὅταν ἡ δευτέρα ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ τρίτη μεταπολεμικὴ ὕφεσις ἐνεφανίσθη — ὅλα αὐτὰ αἱ κακαὶ ἐκτιμήσεις, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ θεωρία τῆς ἀκάμπτου (διαρθρωτικῆς) στενότητος τοῦ δολλαρίου καὶ τῆς χαμηλῆς ἐλαστικότητος τῆς διεθνοῦς ζητήσεως προέρχονται κυρίως, ἂν ὄχι ἐξ ὀλοκλήρου, ἐκ τῆς παρερ-

6) Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι τὸ ἐπίπεδον τῶν τιμῶν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ 1929.

μηνείας τῆς οικονομικῆς κρίσεως τοῦ 1930, ταύτης θεωρηθείσης ὡς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον κανονικῆς καθοδικῆς φάσεως τοῦ οικονομικοῦ κύκλου. Μία περίοδος καταστροφῶν ἀσυνήθους ἐκτάσεως, καταστρέφει ἐξ ὀλοκλήρου τὰς τάσεις καὶ τὰς προβολὰς τῆς οἰκονομίας καὶ σεβαστὸν μέρος ἀναλύσεως λαμβάνει κακὸν τέλος. Παραδείγματα τούτου, ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ πεδίου, εἶναι αἱ πολυπληθεῖς ἐκτιμήσεις τῶν ροπῶν πρὸς ἀποταμίευσιν καὶ τῶν εὐκαιριῶν ἐπενδύσεων διὰ τὰ μεταπολεμικὰ ἔτη, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πείρας καὶ τῶν δεδομένων τῆς περιόδου τοῦ μεσοπολέμου. Τρομεραὶ δυσκολίαι ἐγείρονται εἰς ἕτερον εἶδος ἀναλύσεως, εἰς τὸ ὁποῖον ὑποτίθεται ὅτι ὑφίσταται μορφή τις ὑπερκύκλου, εἴτε τοῦ εἴδους τοῦ κύκλου Kondratieff, εἴτε τοῦ πλέον δημοφιλοῦς τοιοῦτου τοῦ Kuznets. Εἶναι δύσκολον νὰ ἴδωμεν πῶς θὰ ἦδύνατο νὰ ἀποτύχη ἢ διάσπασις ἐνὸς ἐνδογενοῦς μηχανισμοῦ, παράγοντος τοιοῦτους κύκλους, τῇ ἐπιδράσει τῶν ἀρχικῶν δυνάμεων ἐνὸς παγκοσμίου πολέμου ἢ μιᾶς «μεγάλης οικονομικῆς κρίσεως» (7).

Εἰς τὸν διεθνή χῶρον, ἡ περίφημος εἰκασία, ὅτι οἱ ὄροι τοῦ ἐμπορίου ἔχουν διενεκῆ τάσιν νὰ χειροτερεύουν, εἴτε διὰ τὰς ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένας χώρας, εἴτε διὰ τὰς ἐξαγωγούς πρωτογενῶν προϊόντων, εἶναι κυρίως ἐπακόλουθον τῆς μὴ ἀναγνωρίσεως τῆς περιόδου τοῦ μεσοπολέμου (1920 — 21, καὶ 1929 — 33), μὲ τὰς ἀποτόμους πτώσεις τῶν τιμῶν, ὡς ἀποτελούσης ἀσύνηθες φαινόμενον. Ὑπὸ τὸ φῶς τῶν τελευταίων ἐξελίξεων, ἡ δοξασία αὕτη δὲν ἐπαληθεύεται πλέον οὔτε στατιστικῶς (8). Θὰ συναντήσωμεν καὶ ἄλλας περιπτώσεις ἀναλύσεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἐκτραπῆ τῆς πορείας των δι' ὁμοίους λόγους.

V. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου μεταπολεμικῶς. Ἡ περίπτωση τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν

*Ἐρχομαι ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ τρίτου κύματος τῆς εὐρείας διεθνοῦς οικονομικῆς ἐνοποιήσεως (ἢ μᾶλλον ἐπανενοποιήσεως) τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου.

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ πολέμου καὶ εἰδικώτερον ἀπὸ τὸ 1948, τὸ διεθνὲς ἐμπόριον ἔχει αὐξηθῆ πολὺ ταχέως. Αἱ διεθνεῖς ἐξαγωγαὶ ἀνῆλθον περ-

7) Εἶναι δυνατόν, τῇ βοήθειᾳ τῶν πληθυσμιακῶν πιέσεων ἢ τῶν ἀντικτύπων τῶν ἐπενδύσεων ἢ ἐνὸς οικονομικοῦ μηχανισμοῦ, νὰ κατασκευάσωμεν πρόδηλον περίπτωσιν διὰ τὴν πρότασιν, ὅτι ἡ τάσις διὰ μακροχρονίους ὑφέσεις ἀρχεται ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰσχυρῶν διαταραχῶν. Ἀλλ' ἡ προσπάθεια νὰ φέρωμεν τὴν χρονολογίαν τῶν μακροχρονίων ὑφέσεων ἀκριβῶς διὰ μέσου τῆς τεταραγμένης περιόδου 1914 — 45 καὶ διὰ τούτου νὰ ὑποδηλώσωμεν ὅτι ὁ μηχανισμὸς, οἷοσδήποτε καὶ νὰ εἶναι, ὅστις παράγει τὰς μακροχρονίους ὑφέσεις θὰ ἐλειτούργει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον χωρὶς νὰ ὑποστῇ βλάβην κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν λόγω περιόδου, μολοντί θὰ ὑφίστατο τὴν ἐπίδρασιν ἰσχυρῶν ξωγενῶν δυνάμεων, μού φαίνεται ἐτελῶς ἀκατάλληλος διὰ νὰ συμβιβᾶσθαι τὴν ὑπόθεσιν τῶν μακροχρονίων ὑφέσεων.

8) Ἡ τελευταία ἐξαιρετικῶς προσεκτικὴ ἐκτίμησις περιέχεται εἰς τὸ ἐνδιαφέρον βιβλίον τοῦ Robert E. Lipsey [11].

τὰ μέσα τοῦ 1963 εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν 140 δισ. δολλαρίων, ἔναντι 54 δισ. δολλαρίων τοῦ 1948, ὁ δὲ μέσος ἐτήσιος ρυθμὸς αὐξήσεως τοῦ ὄγκου τοῦ ἐμπορίου τῆς περιόδου 1950—60 ἦτο 6% περίπου ⁽⁹⁾. Φαίνεται, ὅτι διὰ πρώτην φοράν ἐντὸς μιᾶς ἑκατονταετηρίδος τὸ διεθνὲς ἐμπόριον ἠξήθη ταχύτερον τῆς διεθνoῦς παραγωγῆς ἐπὶ περίοδον μεγαλύτεραν τῆς δεκαετίας. Ἀναφέρω τὸ ἐν λόγῳ γεγονός διὰ δύο λόγους: α) Διὰ νὰ καταστήσω γνωστήν τὴν ταχύτητα ἀναπτύξεως τοῦ διεθνoῦς ἐμπορίου καὶ β) ἐπειδὴ τόσα πολλὰ ἔχουν γίνεαι ἐπὶ τοῦ προβαλλομένου γεγονότος, ὅτι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος τὸ διεθνὲς ἐμπόριον ἔχει αὐξηθῆ εἰς τὰς περισσοτέρας χώρας ὀλιγώτερον ταχέως ἀπὸ τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα. Θὰ ἐνθυμῆσθε (ἀσφαλῶς) ὅτι ἀρκετὰ ἔτη προηγουμένως, ὁ Werner Sombart προσπάθησε νὰ διατυπώσῃ τὸν «ἱστορικὸν νόμον» τῆς «φθινούσης σημασίας τοῦ διεθνoῦς ἐμπορίου» ⁽¹⁰⁾. Ἡ ἐν λόγῳ διατεινομένη τάσις ἔχει ἀσκήσει περιέργον γοητεῖαν ἐπὶ πολλῶν οἰκονομολόγων ⁽¹¹⁾. Ἄλλ' ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν δύναμαι νὰ διακρίνω μεγάλην σπουδαιότητα εἰς αὐτὸ τὸ εἰδικὸν κριτήριον. Ἐὰν τὸ ἐμπόριον ἔχει αὐξηθῆ ὀλίγον περισσότερο ταχύτερον ἢ βραδύτερον τοῦ ἀκαθαρίστου ἐθνικοῦ προϊόντος, δὲν ἔχει μεγάλην σημασίαν, ἐκτὸς ἐὰν ἡ διάστασις εἶναι πολὺ μεγάλη ὡς συνέβη τὸ 1930. Ἐνταῦθα καὶ πάλιν ἡ περίμετρος τῆς τάσεως ἔχει κηλιδωθῆ ὑπὸ τῶν ἀσυνήθων γεγονότων τῆς μεγάλης οἰκονομικῆς κρίσεως ⁽¹²⁾.

Ἡ ταχεῖα ἄνοδος τοῦ διεθνoῦς ἐμπορίου εἶναι ἐπακόλουθον ἀλλὰ καὶ αἰτία τῆς αὐξήσεως τῆς διεθνoῦς παραγωγῆς. Ἡ συμπεριφορά, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν σταθερότητα, τῆς πλειονότητος τῶν ἐν γένει ἐθνικῶν οἰκονομιῶν τῆς ὑψηλίου ἔχει καταστῆ ἱκανοποιητικὴ, ὄχι ἐν ἀπολύ-

9) Εἰς μέσας τιμὰς τῆς περιόδου 1955—60. Ὅρα [4] καὶ [22].

10) Die These von der abnehmenden Bedeutung der internationalen Handelsbeziehungen ἢ «der fallenden Exportquote», Werner Sombart, εἰς [20, pp. 368-71].

11) Ὅρα [16] διὰ καλὴν, βραχεῖαν ἀνάπτυξιν καὶ παραπομπὴν εἰς τὴν πρόσφατον ἐπὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφίαν.

12) Ὅσον ἀφορᾷ τὰς Η.Π.Α., ὁ Lipsey [11, σελ. 44] εὔρεν, ὅτι «κατὰ τὴν διάρκειαν ὀλοκλήρου περιόδου (1879 - 1960), ἡ μόνη ὑποδήλωσις καθοδικῆς τάσεως εἰς τὴν σχέσιν τοῦ ὄγκου τοῦ ἐμπορίου πρὸς τὸ προϊόν, ἦτο μία κάθοδος τῆς τάσεως εἰς τὴν σχέσιν μεταξύ τοῦ ὄγκου τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ παραγωγικοῦ ἀποτελέσματος κατὰ τὴν περίοδον τοῦ μεσοπολέμου, ὡς ἐπίσης καὶ τῆς τάσεως, τόσον τῶν ἐξαγωγῶν, διαρκούντων τοῦ πολέμου, ὡς καὶ τῶν εἰσαγωγῶν, μεταπολεμικῶς. Τώρα φαίνεται, ὅτι ἀμφότεραι αἱ τάσεις αὗται ὑπῆρξαν παροδικαί». Ὁ Lipsey ἔφθασεν εἰς τὸ ἐν λόγῳ συμπέρασμα διὰ τῆς χρήσεως δεδομένων, ἐκφραζομένων εἰς σταθερὰς τιμὰς, παρὰ εἰς τρεχούσας τιμὰς. Ἡ διαφορά μεταξύ τῶν σχέσεων τοῦ ἐμπορίου πρὸς τὸ παραγωγικὸν ἀποτέλεσμα τῶν ἐκφραζομένων εἰς τρεχούσας καὶ ἐκφραζομένων εἰς σταθερὰς χρηματικὰς ἀξίας, προέρχεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τόσον αἱ τιμαὶ τῶν ἐξαγωγῶν ὡς καὶ αἱ τιμαὶ τῶν εἰσαγωγῶν ἔχουν μειωθῆ μακροχρονίως, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἐγχωρίους τιμὰς. Συνεπῶς, εἰς διαφορετικὸς δείκτης ἀποπληθωρισμοῦ τῶν τιμῶν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ χρησιμοποιηθῆ διὰ τὰ δύο στοιχεῖα τῆς σχέσεως. Ἐὰν οἱ ἀδηλοὶ πόροι καὶ αἱ ἀδηλοὶ πληρωμαὶ ἠδύναντο νὰ προστεθοῦν εἰς τὸ ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον, ἡ στατιστικὴ ὑποστήριξις τῆς θεωρίας τῆς φθινούσης σχέσεως ἐμπορίου καὶ ἀκαθαρίστου ἐθνικοῦ προϊόντος θὰ ἐξησθένει ἐτι περισσότερο.

τῶ ἐννοία τελειότητος, ἀλλ' ἱκανοποιητικὴ ἐν συγκρίσει, πρῶτον πρὸς τὰς προηγηθείσας περιόδους (ἄχι μόνον πρὸς τὴν ὠρισμένως μὴ ἱκανοποιητικὴν περίοδον τοῦ μεσοπολέμου), δεῦτερον πρὸς ὅ,τι ἀνεμέμετο 20 ἔτη προηγουμένως ὑπὸ πολλῶν οἰκονομολόγων καὶ τρίτον, τολμῶ νὰ εἶπω, πρὸς ὅ,τι θὰ ἠδύνατο νὰ συμπεράνη τις ἀπὸ τὰς καθημερινὰς δηλώσεις πολλῶν εἰδικῶν, διὰ νὰ μὴ μνημονεύσω τοὺς πολιτικούς, τοὺς ἐξέχοντας πολιτευτὰς καὶ τοὺς λοιποὺς ἀπλοῦς ἀνθρώπους.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἐξετάσω ἀρχικῶς τὴν περίπτωσιν τῶν πλέον οἰκονομικῶς ἀνεπτυγμένων χωρῶν. Καθόσον ἀφορᾷ τὰς χώρας τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης, τὴν Ἰαπωνίαν καὶ τὴν Αὐστραλίαν, ἡ αἰσιόδοξος γνώμη μου δὲν θὰ δύναται πιθανὸν νὰ τεθῆ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν. Αἱ ἐν λόγῳ χώραι δύναται πράγματι νὰ ἀνασκοπήσουν τὴν τελευταίαν δεκαπενταετίαν ὡς μίαν τοιαύτην σχεδὸν πρωτοφανοῦς καὶ ἀκαταπαύστου ἀναπτύξεως καὶ εὐημερίας, ἣ ὅποια ἔχει ὠρισμένως ὑπερβῆ τὸ ἐπίπεδον, τὸ ὅποιον θὰ ἠδύνατο λογικῶς νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀρρωσὶς ἀπὸ τὰ χημηλὰ ἐπίπεδα τὰ ἐπιτευχθέντα κατὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Ἄλλ' ἐξακολουθῶ νὰ λέγω ὅτι μία ἀντικειμενικὴ ἐκτίμησις δεικνύει, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅ,τι συνήθως λέγεται ἢ ἐξυπακούεται, ὅτι ἡ ἐν γένει συμπεριφορὰ τῆς ἀμερικανικῆς οἰκονομίας ἐπίσης, ἔχει καταστῆ σχεδὸν ἱκανοποιητικὴ, ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ὀρισθεῖσαν ἔννοιαν. Τοῦτο ἰσχύει δι' ὀλόκληρον τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον, περιλαμβανομένων καὶ τῶν τελευταίων 5 ἢ 6 ἐτῶν τῆς ἐλαφρῶς χαμηλοτέρας ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἐν μέρει ὑψηλοτέρας ἀνεργίας, περὶ τῶν ὁποίων ἔχομεν ἀκούσει τόσα πολλὰ τὸν τελευταῖον καιρὸν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ ρυθμὸς ἀναπτύξεως τῶν Η.Π.Α. ὑπῆρξε πολὺ μικρότερος τοῦ τοιοῦτου τῆς Ἰαπωνίας καὶ τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' οὗτος ὑπῆρξε κάπως ὑψηλότερος, συνολικῶς καὶ κατὰ κεφαλὴν, ἐν συγκρίσει, ἄχι μόνον πρὸς τὴν συνολικὴν μεσοπόλεμον περίοδον, ἀλλὰ πρὸς οἰαυδήποτε περίοδον παρομοίου μεγέθους (μὴ περιλαμβανομένης τῆς μεγάλης οἰκονομικῆς κρίσεως) ἀπὸ τοῦ 1909 καὶ ἐντεῦθεν, ἀπὸ ὅπου πράγματι ἄρχονται ἀποπληθωριστικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀκαθάριστου ἐθνικοῦ προϊόντος (Α.Ε.Π.).

Τὸ συνολικὸν Α.Ε.Π., ἠϋξήθη ταχύτερον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 19ου αἰῶνος, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον, ἐνῶ τὸ ἀντίθετον ἔλαβε χώραν διὰ τὸ κατὰ κεφαλὴν Α.Ε.Π. καὶ διὰ τὸ καθ' ὡραν χρησιμοποιημένης ἐργασίας τοιοῦτον.

Σπουδαία πρόδος τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου, ἐναντι τῶν παρελθουσῶν τοιούτων εἶναι, βεβαίως, ἡ τελεία ἀπουσία σοβαρῶν οἰκονομικῶν κρίσεων. Εἶμαι τῆς γνώμης, ὅτι εἶναι κοινῶς παραδεδεγμένον γεγονός, ὅτι ὑπάρχουν ἐξαιρετικοὶ λόγοι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ σοβαραὶ οἰκονομικαὶ κρίσεις ἀνήκουν πλέον εἰς τὸ παρελθόν. Συμμερίζομαι τὴν ἐν λόγῳ πεποίθησιν καὶ δὲν θὰ ἐπαναλάβω τὸ πασιγνωστὸν ἐπιχείρημα. Θὰ ὑπευθυμίσω ὁμως, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ κοινὴ συναίνεσις, ἣ ὅποια φαίνεται ὅτι ἐπεκτείνεται ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῶν μαρξιστῶν οἰκονομολόγων, δὲν ὑφίστατο ἢ ἦτο τοῦλάχιστον ὀλιγώτερον δεδομένη μόλις 10 ἔτη πρότερον.

Ἄλλὰ τί δυνάμεθα νὰ εἶπωμεν περὶ τοῦ ἐλαφρῶς βραδυτέρου ρυθμοῦ

ἀναπτύξεως καὶ τῆς ὑψηλοτέρας ἀνεργίας τῶν τελευταίων 5 ἐτῶν ; Οἱ κριτικοὶ τοῦ οικονομικοῦ μας συστήματος ἀποκαλοῦν τὸ ἐν λόγω γεγονός ἡμῶν ὡς ἄπιστον καὶ πιστεύουν ὅτι εἶναι τὸ καλλίτερον δυνατόν, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ ὑπὸ καθεστῶς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας. Πολλοὶ ἄλλοι συμφωνοῦν μὲ τὴν διάγνωσιν ἀφορῆτου στασιμότητος, ἀλλὰ νομίζουν ὅτι αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ θεραπευθῆ διὰ τολμηρῶν ἐπεκτατικῶν μέτρων. Μερικοὶ νομίζουν ὅτι ἡ νομισματικὴ καὶ δημοσιονομικὴ ἐπέκτασις αὕτη καθ' ἑαυτὴν δὲν θὰ ἦτο ἐπαρκὴς καὶ ὅτι δραστικαὶ διαρθρωτικαὶ μεταρρυθμίσεις (μαζικὴ ἐπανεκπαίδευσις τῶν ἐργατῶν, ἐπαναδιανομὴ τοῦ εἰσοδήματος κλπ.) θὰ ἀπαιτοῦντο διὰ νὰ ἐπανέλθῃ ἡ οἰκονομία εἰς ὑψηλὸν ἐπίπεδον ἀπασχολήσεως καὶ νὰ διατηρηθῇ τοῦτο ⁽¹³⁾.

Κατ' ἐμὲ οἰαδῆποτε σύγκρισις μὲ τὴν δεκαετίαν 1930 - 1939, ποσοτικὴ ἢ ποιοτικὴ, φαίνεται ἐντελῶς ἀνασφαλῆς καὶ οἱ διαρθρωτικαὶ παράγοντες ἐρμηνεύουν μικρὸν μόνον μέρος τοῦ προβλήματος. Ἡ ἐρμηνεία τῆς ὑφέσεως εἶναι πράγματι ἄρκετὰ ἀπλή. Αὕτη εἶναι συνέπεια ἄμεσος ἢ ἔμμεσος τοῦ ἐλλείμματος τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν, ὡς καὶ τῆς κάπως στενωτέρας νομισματικῆς καὶ δημοσιονομικῆς πολιτικῆς, ἀφ' ὅ,τι ἄλλως πως θὰ ἀπητεῖτο ^(13α).

Διὰ νὰ θέσω τὸ θέμα ὑπὸ ἀπλουστέραν μορφήν, ὑποθέτω ὅτι τὸ ἔλλειμμα τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν ἐξηφανίσθη ὅλως αἰφνιδίως, ὅπως δύναται κάλλιστα νὰ συμβῆ λόγω ἐνὸς συνεχιζομένου πληθωρισμοῦ εἰς τὸ ἐξωτερικόν· δύναται κανεὶς νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι ἡ οἰκονομία μας θὰ ἐπεκταθῆ οὐσιωδῶς, μερικῶς μὲν δι' αὐξήσεως τῶν ἐξαγωγῶν καὶ δι' ὑποκαταστάσεως εἰσαγωγῶν, μερικῶς δὲ ὡς ἀνταπόκρισις τῆς εὐκολωτέρας νομισματικῆς καὶ δημοσιονομικῆς πολιτικῆς, αἱ ὁποῖαι θὰ καθίσταντο ἐκ τῶν πραγμάτων δυνατὰ ;

Τὸ ὑπὸ συζήτησιν πρόβλημα εἶναι ὄντως τόσον ἀπλοῦν, ὅσον τὸ προαναφερθέν, μολονότι, παρατηροῦντες τὸ μέγεθος τοῦ ἐλλείμματος, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἀκαθάριστον ἐθνικὸν προϊόν, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἢ πρὸς τὴν ἐτησίαν του αὐξήσιν, δύναται νὰ φαίνεται ἐκπληκτικὸν πῶς τοιαύτη μικροσκοπικὴ οὐρὰ θὰ ἠδύνατο νὰ κινήσῃ ἕνα παρόμοιον πελῶριον σκύλον. Ἄλλ' ἄς μῶς ἐπιτραπῆ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ κύριον θέμα, παραμερίζων τὸ πλῆθος τῶν πραγματικῶν καὶ φανταστικῶν δυσκολιῶν καὶ ἀντινομιῶν, μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι δὲν δύναται νὰ εἶναι πέραν τοῦ νοῦς τῶν ἀτόμων - δηλαδὴ ἡμῶν τῶν οἰκονομολόγων - νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἐν λόγω μικροσκοπικὴν οὐρὰν μετακινουμένην, μετὰ ἢ ἄνευ μεταβολῆς τῶν τιμῶν συναλλάγματος καὶ ἄνευ περιορισμοῦ

13) Ἡ πλέον ἐξτρεμιστικὴ θέσις ἔχει ὑποστηριχθῆ ὑπὸ τοῦ G. Myrdal, εἰς [14].

13α) Ὁ William Mc C. Martin, Jr., πρόεδρος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Τραπεζιτικοῦ Συστήματος, ἔχει ἀναγνωρίσει τὸν ρόλον τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν. «Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἡ μέχρι τοῦδε ἀποτυχία μας νὰ ἐπιλύσωμεν τὸ πρόβλημα τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν, δὲν ἔχει καταστή μόνον καταστρεπτικὴ τῶν διεθνῶν σχέσεων, ἀλλ' ἔχει ἐπίσης ἐμποδίσῃ τὴν ἐπίτευξιν ἐπι ὑψηλοτέρων ἐπιπέδων τοῦ παραγωγικοῦ προϊόντος καὶ τὴν πλήρη χρησιμοποίησιν τῶν πόρων μας». (Δήλωσις γενομένη εἰς τὴν House Committee ἐπὶ τῆς πιστωτικῆς καὶ νομισματικῆς πολιτικῆς, τὴν 22 Ἰουλίου 1963. (βλ. Federal Reserve Bulletin, Αὐγούστου 1963, σ. 1062).

του ἔμπορίου τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν κατὰ τὴν διαδικασίαν, ἡ ἄνευ μειώσεως τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς καθ' ἑαυτῆς κάτω τοῦ ἄλλως πως ἐπιτευξίμου ἐπιπέδου (14).

Ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν ταχεῖαν ἀνάρρωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν καὶ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ διεθνoῦς ἔμπορίου ἦτο ἡ ἄρσις τῶν πυκνῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀμέσων ἐλέγχων, οἱ ὅποιοι ἐπεβλήθησαν εἰς πολλὰς χώρας, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως καὶ τοῦ πολέμου. Οἱ ἔλεγχοι τῶν τιμῶν, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν δελτίων διανομῆς, ἡ κατανομὴ τῶν πρώτων ὑλῶν κλπ., ἤρθησαν ταχέως εἰς ὠρισμένας χώρας, ὡς π.χ. εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ σταδιακῶς ἀλλαχοῦ. Κατὰ τὰ μέσα τῆς δεκαετηρίδος 1950 - 1959, ἡ διαδικασία εἶχεν οὐσιωδῶς περατωθῆ σχεδὸν ἀπανταχοῦ καὶ ὁ μηχανισμὸς τῶν τιμῶν εἶχε λάβει πάλιν τὴν θέσιν τοῦ συστήματος τῶν ἀμέσων ἐλέγχων τῆς πολεμικῆς περιόδου. Ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν οἰκονομιῶν τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ἀλλαχοῦ ἐκ τῶν δεσμῶν τῶν ἀμέσων ἐλέγχων ἀπελευθέρωσαν μεγάλας δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ὠδήγησαν εἰς τὴν θεαματικὴν αὐξισιν τοῦ παραγωγικοῦ ἀποτελέσματος καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως τοῦ καταναλωτοῦ. Προσθέτω τὴν «ἱκανοποίησιν τοῦ καταναλωτοῦ» διότι αἱ βελτιώσεις τῆς ποιότητος τῶν προϊόντων καὶ ἡ μεγάλη αὐξισις τῆς ποικιλίας τούτων (περιλαμβανομένων τῶν ὑπηρεσιῶν, ὡς εἶναι, π.χ., αἱ ηὔξημένοι εὐκαιρίαι διὰ ταξίδια ἀναψυχῆς), εἶναι βεβαίως προσθετικοὶ παράγοντες τῆς οἰκονομικῆς εὐημερίας, ἐνῶ δὲν εὐρίσκουν ἐπαρκῆ ἔκφρασιν εἰς τὰ δεδομένα τοῦ προϊόντος.

Εἰς διεθνῆς ἐπίπεδον, ἡ ἀντικατάστασις τῶν ἀμέσων ἐλέγχων ὑπὸ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν ὑπῆρξε πολὺ βραδυτέρα καὶ εἰς ὠρισμένας χώρας ὀλιγώτερον πλήρης, παρὰ εἰς τὸ ἐθνικὸν ἐπίπεδον. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1959, τὰ νομίσματα ὅλων τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν ἦσαν καὶ πάλιν κατὰ τὸ μᾶλλον ἡ ἦττον μετατρέψιμα. Ἐν ἄλλοις λόγοις, οἱ ἔλεγχοι συναλλάγματος ἤρθησαν, ἂν καὶ ὑφίστανται ἀκόμη εἰς ὠρισμένας χώρας περιορισμοὶ ἐπὶ τῶν κινήσεων τοῦ κεφαλαίου. Πέραν τούτου, αἱ ποσοστῶσεις τῶν εἰσαγωγῶν σταδιακῶς ἐξηλείφθησαν, κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ ἐνδοευρωπαϊκὸν ἔμπόριον καὶ ταυτοχρόνως διὰ τὰς εἰσαγωγὰς εἰς δολλάρια, ἀργότερον δέ, ἂν καὶ ὄχι πλήρως, διὰ τὰς ἐξ Ἰαπωνίας εἰσαγωγὰς.

Ἡ ἐν λόγῳ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἔμπορίου συνιστᾷ κίνησιν πρὸς εὐρείαν διεθνή οἰκονομικὴν ἐνοποίησην, ἣτις ἔχει προηγηθῆ καὶ ἔχει συμπέσει μερικῶς

14) Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ εἶπω, βεβαίως, ὅτι εἰς περίπτωσιν ἀπουσίας ἐλλείμματος τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν δὲν θὰ ἐμρανισθῆ καὶ πάλιν μείωσις τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος ἢ περίοδος οἰκονομικῆς ὑφέσεως. Εἰς ἐν ὑψηλὸν ἐπίπεδον ἀπασχολήσεως, λ.χ., ἐὰν αἱ πιέσεις δι' αὐξισιν τῶν μισθῶν καταστοῦν ἰσχυραὶ καὶ αἱ τιμαὶ ἀρχίσουν νὰ ἀνέρχωνται καὶ πάλιν, τὰ φρένα (τὰ ἀνασχετικά μέτρα) τῆς νομισματικῆς καὶ δημοσιονομικῆς πολιτικῆς ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἐφαρμοσθοῦν, ὡς συνέβη τὸ 1950 μὲ τὸ αὐτὸ γενικὸν ἀποτέλεσμα. Ἀλλ' ἡ ὑπερβάλλουσα ζήτησις, αἱ πιέσεις αὐξήσεως τῶν μισθῶν, αἱ καμπύλαι Phillips καὶ ἡ εἰσοδηματικὴ πολιτικὴ καὶ τὰ παρόμοια δὲν ἀποτελοῦν ἀντικείμενον τῆς παρουσίης ἀναλύσεως.

μέ την περιφερειακήν ἄρσιν τῶν φραγμῶν τοῦ ἐμπορίου καὶ τὴν περιφερειακὴν οἰκονομικὴν ἐνοποίησην τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος, ὡς καὶ ἑτέρων ὁμοίων σχημάτων, περὶ τῶν ὁποίων ἀκούομεν τόσον πολλά. Μετὰ δυσκολίας δύναται νὰ ὑπάρξη ἀμφισβήτησις, ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε ποσοτικά ἀποτελέσματα τῆς εὐρείας διεθνούς οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως καὶ ἀπελευθερώσεως τοῦ ἐμπορίου εἶναι πολὺ μεγαλύτερα, παρὰ τὰ προκύψαντα ἀπὸ τὰ πολυσυζητηθέντα καὶ πολυδιαφημισθέντα σχήματα περιφερειακῆς οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως.

VI. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ διεθνούς ἐμπορίου καὶ αἱ ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένα χωρὰ

Ἐρχόμεθα πλέον εἰς τὴν ἀμφισβητήσιμον καὶ ἄκρως ἐνδιαφέρουσαν ἐρώτησιν τῆς συμμετοχῆς τῶν ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένων χωρῶν εἰς τὴν ἐν γένει ἐπέκτασιν τοῦ διεθνούς ἐμπορίου. Ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι ἐκ μιᾶς προσεκτικῆς μελέτης τῶν μεταπολεμικῶν γεγονότων καὶ τῶν οἰκονομικῶν δεδομένων, προκύπτει ὅτι αἱ ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένα χωρὰ ἔχουν μεγάλως ὠφελῆθῆ ἔκ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ διεθνούς ἐμπορίου καὶ ὅτι ἡ εὐημερία τῶν «βιομηχανικῶν κέντρων» ἔχει ἐπεκταθῆ εἰς τὴν «περιφέρειαν», δηλαδὴ εἰς τὰς ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένας χώρας.

Τὸ ἐν λόγῳ ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι ἐκπληκτικόν· τόσον ἡ κλασσικὴ ὅσον καὶ ἡ κεῦνσιανὴ θεωρία, ὁμιλοῦσαι ἐν πλήρῃ ἀρμονίᾳ ἐπὶ τοῦ ζητήματος, ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἰσχυρὰν ὑπόθεσιν, ἂν καὶ ὄχι μὲ πλήρη βεβαιότητα, ὅτι ἡ ταχεῖα ἀνάπτυξις τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν θὰ ὀφελήσῃ τὰς ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένας χώρας, δι' αὐξήσεως τῆς ζητήσεως τῶν ἐξαγωγῶν τῶν ἐν λόγῳ χωρῶν, διὰ μεγαλύτερας οἰκονομικῆς βοηθείας καὶ περισσοτέρων κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα καθίστανται οὕτω προσιτὰ εἰς αὐτὰς ὑπὸ εὐρύτεραν καὶ μακροχρονιωτέραν ἔννοιαν, δι' ἀναπτύξεως πολυπληθῶν νέων τεχνολογιῶν καὶ προϊόντων, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶναι ἰδιαζόντως χρήσιμα διὰ τὰς ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένας χώρας. Οὐχ ἦττον εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐνδιατρίψωμεν ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ νὰ προσδιορίσωμεν προσεκτικῶς τὴν ἔννοιαν, τὴν ἰσχὺν καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς ἀνωτέρω προτάσεως, ἐπειδὴ αὕτη ἀντιβαίνει πρὸς τὰς εὐρέως ἐπικρατησάσας ἀπαισιοδόξους ἀπόψεις.

Ἡ ἀκράια μορφή αὐτῶν τῶν αἰρετικῶν δογμάτων — αἰρετικῶν ὡς πρὸς τὴν κλασσικὴν καὶ κεῦνσιανὴν θεωρίαν — παρίσταται διὰ τῆς μεταφορᾶς εἰς διεθνῆς ἐπίπεδον τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας τῆς «αὐξούσης δυστυχίας». Ἀφ' οὗτου κατέστη σαφές, ὅτι δὲν ἔχει πλέον ἔννοιαν νὰ λέγεται ὅτι οἱ Ἀμερικανοί, οἱ Εὐρωπαῖοι καὶ Ἰάπωνες ἐργάται καθίστανται συνεχῶς ἔτι πτωχότεροι, οἱ σύγχρονοι μαρξισταὶ ἔχουν ἐγκαταλείψει αὐτὴν τὴν θεωρίαν (ὡς ἀνεφάρμοστον) εἰς τὰς ἀνεπτυγμένας χώρας. Οὕτως, ὁ P. Sweezy παραδέχεται ὅτι οἱ ἐργάται τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν ἀπολαμβάνουν «ὑποφερτῆς ἂν καὶ ἐξευτελιστικῆς ζωῆς», ἀλλὰ αἱ προηγμένα χωρὰ «ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον θέτουν τὰ βάρη ἐπὶ τῶν λαῶν τῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν παραγουσῶν πρώτας ὕλας

χωρών» [21, σ. 221]. Μία κάπως ὀλιγώτερον ἀκραία θεωρία ἔχει προαχθῆ ὑπὸ μὴ μαρξιστῶν συγγραφέων. Οὕτως, ὁ Gunnar Myrdal ὑποστηρίζει, ὅτι «τὸ ἐμπόριον λειτουργεῖ (κατὰ κανόνα) μὲ οὐσιώδη ἀπόκλισιν ὑπὲρ τῶν πλουσιωτέρων καὶ περισσότερον προοδευμένων περιοχῶν (καὶ χωρῶν) καὶ κατὰ τῶν ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένων χωρῶν». Ἡ γνώμη του εἶναι, ὅτι αἱ πτωχαὶ χῶραι δὲν ἀποκομίζουν μόνον τὰ μικρότερα ὀφέλη ἀπὸ τὸ ἐμπόριον, ἀλλ' ἐν ἀπουσίᾳ ἰσχυρᾶς προστατευτικῆς πολιτικῆς, αὐταὶ καθίστανται ἔτι πτωχότεραι ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον αἱ πλούσιαι χῶραι καθίστανται πλουσιώτεραι ⁽¹⁵⁾.

Γενικῶς ὁμιλοῦντες, αἱ ἐν λόγῳ ἀκραῖαι ἀπόψεις δὲν εἶναι εὐρέως ἀποδεκταί. Ἄλλ' ἡ ἐπίδρασις των ἐπὶ τῆς διατυπώσεως τῆς γενικῆς σκέψεως ἐπ' αὐτῶν τῶν προβλημάτων, εἰδικώτερον εἰς τὰς ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένας χώρας, δὲν θὰ πρέπει νὰ ὑποτιμηθῆ. Ἐν τούτοις, ἐφ' ὅσον αὐταὶ ἔχουν ἐπαρκῶς κριθῆ εἰς τὴν οἰκονομικὴν φιλολογίαν, δὲν θὰ ὑπεισέλθω εἰς ἐκτενεστέραν ἀνάλυσιν.

Ἡ μετριοπαθὴ παραλλαγή τῆς ἀπαισιοδόξου ἀπόψεως, τῆς ἀφορώσης τὴν διεθνή θέσιν τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν, διατείνεται ὅτι αὐταὶ αἱ χῶραι δὲν ἔχουν μετάσχει (ἢ ἔχουν μετάσχει πολὺ ὀλίγον) εἰς τὴν ἐπέκτασιν τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου καὶ ὅτι ἡ διεθνὴς των θέσις ἔχει χειροτερεύσει κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα ἔτη, ὡς τοῦτο ἀποδεικνύεται ὑπὸ τῆς ἐπιβραδύνσεως τοῦ ὄγκου τῶν ἐξαγωγῶν καὶ ὑπὸ τῶν δυσμενῶν ὄρων τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν.

Ἐξετάζοντες τὰ γεγονότα ἐπὶ εὐρυτέρας βάσεως, εὐρίσκομεν πράγματι, ὅτι ἐνῶ ὁ ὄγκος τῶν ἐξαγωγῶν καὶ εἰσαγωγῶν τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν ἔχει αὐξηθῆ μὲ ρυθμὸν 7⁰/₁₀₀ ἐτησίως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου 1950 - 1960, ὁ ὄγκος τῶν ἐξαγωγῶν τῶν «ὑπὸ ἀνάπτυξιν χωρῶν» (κατὰ τὸν ἐπίσημον ὀρισμὸν τοῦ Ο.Η.Ε. διὰ ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένας χώρας) ἔχει αὐξηθῆ μὲ ρυθμὸν 3,6⁰/₁₀₀ καὶ ὁ τοιοῦτος τῶν εἰσαγωγῶν μὲ ρυθμὸν 4,6⁰/₁₀₀ ἐτησίως, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς αὐτῆς περιόδου ⁽¹⁶⁾. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν περιόδου, οἱ ὄροι τοῦ ἐμπορίου τῶν ὑπὸ ἀνάπτυξιν χωρῶν, ὡς ἐπακόλουθον ὀλοῦν θεωρούμεναι, ἔχουν χειροτερεύσει κατὰ 9⁰/₁₀₀ περίπου, ὡς ἐπακόλουθον τῆς κατὰ 10⁰/₁₀₀ αὐξήσεως τῆς κατὰ μονάδα τιμῆς τῶν εἰσαγωγῶν τῶν ὑπὸ ἀνάπτυξιν χωρῶν καὶ τῆς ἐλαφρᾶς αὐξήσεως τῆς κατὰ μονάδα τιμῆς τῶν ἐξαγωγῶν των ⁽¹⁷⁾.

15) Ὅρα [15]. Τὰ συμπεράσματα τῆς πολιτικῆς τοῦ Myrdal δὲν εἶναι, βεβαίως, ὁμοια πρὸς τὰ τῶν μαρξιστῶν.

16) Ὅρα [22, σελ. 1]. Ἀνεπτυγμένα περιοχαὶ εἶναι αἱ τῆς Β. Ἀμερικῆς, τῆς Δ. Εὐρώπης, ὡς καὶ αἱ Αὐστραλίας, Ἰαπωνίας, Ν. Ζηλανδίας καὶ Νοτιοαφρικανικῆς Ἑνωσίσεως. Ὑπὸ ἀνάπτυξιν χῶραι εἶναι αἱ ὑπόλοιποι, μὴ περιλαμβανομένων τῶν «κεντρικῶς διεθνομένων οἰκονομιῶν» (κομμουνιστικῶν χωρῶν) τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας.

17) Τῆς χειροτερεύσεως τῶν ὄρων ἐμπορίου μετρομένης ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ 1951, τὴν προκληθεῖσαν ὑπὸ τῆς οἰκουμενικῆς κρίσεως τοῦ κορεατικοῦ πολέμου καὶ τῆς μαζικῆς ἀποθεματοποιήσεως προϊόντων καὶ πρώτων ὑλῶν εἰς τὰς Η. Π. Α., αὕτη θὰ ἦτο οὐσιωδῶς ἀνωτέρα (14 ἢ 16⁰/₁₀₀). Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ χειροτέρευσις αὕτη ἀντικατοπτρίζει αὐξήσιν εἰς τὰς τιμὰς τῶν εἰσαγωγῶν μᾶλλον, παρὰ πτώσιν εἰς τὰς τιμὰς τῶν ἐξαγωγῶν, εἶναι

Τὸ νὰ ὀμιλῶμεν περὶ τῶν ὑπὸ ἀνάπτυξιν χωρῶν ἐν τῷ συνόλω των, — ἢ, ὅπερ τὸ αὐτό, περὶ τῆς «τυπικῆς» ἢ ἀντιπροσωπευτικῆς ὑπαναπτύκτου χώρας — εἶναι βεβαίως μία παράτολμος ἀφαίρεσις, ἐκ τῆς ὁποίας οἱ θεωρητικοὶ θὰ ὀπισθοδρομίσουν ἐν σπουδῇ. Αἱ ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένα χῶραι συνιστοῦν μίαν περισσότερον ἀνομοιογενῆ ὁμάδα, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς βιομηχανικὰς χώρας. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν μεσοανάπτυκτοὶ καὶ ἐντελῶς ὑπανάπτυκτοὶ χῶραι· αἱ γεωργικαὶ χῶραι τῆς τροπικῆς καὶ εὐκράτου ζώνης· αἱ ἐξαγωγικαὶ χῶραι γεωργικῶν προϊόντων, πετρελαιοειδῶν καὶ ὀρυκτῶν. Μερικαὶ ἐξ αὐτῶν ἀκολουθοῦν πληθωριστικὴν πολιτικὴν διαφόρου βαθμοῦ καὶ δριμύτητος, ἐνῶ ἕτεροι εἶναι περισσότερον πειθαρχημένοι. Ὀλίγα ἐξ αὐτῶν ἔχουν μετατρέψιμα νομίσματα, ἀλλὰ ἡ πλειονότης τούτων ὑποφέρει ἐκ τῆς ὑπερτιμῆσεως τοῦ νομίσματός των, τὸ δὲ ἐμπόριόν των εἶναι περιορισμένον καὶ διάστροφον, λόγῳ τῶν ἐλέγχων καὶ τῆς νομισματικῆς πρακτικῆς διαφόρου ἰσχύος.

Ἐν ὄψει τῆς μεγάλης ποικιλίας τῶν βασικῶν διαρθρώσεων καὶ τῆς πολιτικῆς, δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸν ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένων χωρῶν εἶναι εὐρύτατα διεσπαρμένη. Ἡ ἀναζητήσις συστηματικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς τελευταίας — συμπεριφορὰ — καὶ τῆς πρώτης — βασικαὶ διαρθρώσεις καὶ πολιτικὴ —, θὰ ἦτο ἐπιθυμητὴ ἀποστολή, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀναληφθῇ εἰς ἀπλοῦν δοκίμιον. Θὰ ἦτο ὅμως δυνατὸν νὰ ἐξάγωμεν ὠρισμένα χρήσιμα συμπεράσματα ἐκ τῆς συνολικῆς εἰκόνας.

Τὸ πλέον σημοντικὸν γεγονός εἶναι ὅτι ὁ ὄγκος τοῦ ἐμπορίου τῶν ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένων χωρῶν ἔχει αὐξηθῆ καὶ συνεχίζει νὰ αὐξάνεται μὲ ἱκανοποιητικὸν ρυθμόν. Ἡ ταχύτερα αὐξησης τοῦ ὄγκου τῶν εισαγωγῶν, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐξαγωγάς, ἀντικατοπτρίζει τὸ γεγονός ὅτι αἱ ἐν λόγω χῶραι ἔχουν καταστῆ ἱκαναὶ νὰ προσελκίσουν κεφάλαια καὶ ἔχουν λάβει οὐσιώδη οἰκονομικὴν βοήθειαν ἀπὸ τὰς ἀνεπτυγμένας χώρας.

Ἐν τῷ συνόλω της, ἡ εὐνοϊκὴ αὕτη εἰκὼν δὲν μεταβάλλεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ἐμπόριον τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν ἔχει αὐξηθῆ μὲ ταχύτερον ρυθμόν. Ἡ ταχύτερα ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν δὲν εἶναι νέον φαινόμενον. Ἀκόμη καὶ πρὸ τοῦ 1914, εἶχε συχνάκις παρατηρηθῆ, εἰδικώτερον ὑπὸ τῶν οἰκονομολόγων τῶν θιασωτῶν τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, πρὸς μεγάλην ἱκανοποίησιν των, ὅτι «αἱ βιομηχανικαὶ χῶραι εἶναι οἱ καλύτεροι πελάται τοῦ ἑαυτοῦ των». Ἀλλὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς «μεγάλης οἰκονομικῆς κρίσεως», τὸ ἐμπόριον τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων (τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ληφθῇ (ὡς προσεγγιστικὸς δείκτης τοῦ ἐμπορίου τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν), κατῆλθε περισσότερον ἀποτόμως, παρὰ ὁ ὄγκος τοῦ ἐμπορίου τῶν πρωτογενῶν προϊόντων.

σημαντικόν. Τοῦτο δὲ ἐπειδὴ αἱ κατὰ μονάδα τιμαὶ τῶν βιομηχανικῶν εἰδῶν δεικνύουν ἀξιοσημείωτον ἀνοδικὴν ἀπόκλισιν, ὀφειλομένην εἰς τὸ γεγονός ὅτι αἱ βαθμιαῖα βελτιώσεις τῆς ποιότητος καὶ ἡ συνεχῆς ἐμφάνισις νέων βιομηχανικῶν προϊόντων δὲν λαμβάνονται (ἢ λαμβάνονται πολὺ ἀνεπαρκῶς) ὑπ' ὄψιν. Ἐν ἄλλοις λόγοις, μία αὐξησης τῶν τιμῶν εισαγωγῶν (τῶν βιομηχανικῶν εἰδῶν) εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον «πραγματικὴ» ἀφ' ὅ,τι θὰ ἦτο μία πτώσις τῶν τιμῶν ἐξαγωγῶν (τῶν πρωτογενῶν προϊόντων).

Ἐπὶ τῆς ἐξέτασις τῆς ἐπιπτώσεως τῆς ἐπιτοῦ ἐπὶ τὴν ἀνεπτυγμένην καὶ ὑπαναπτύκτων χωρῶν δύναται νὰ φέρῃ περισσότερα ὑλικά ὀφέλη καὶ μεγαλυτέραν ἱκανοποίησιν τοῦ καταναλωτοῦ εἰς ἀμφοτέρα τὰ μέρη, παρὰ ὃ μεγαλύτερος ὄγκος ἐμπορίου μεταξὺ τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι αἱ διαφοραὶ κόστους τῶν μὴ ὀριακῶν μονάδων τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων, αἱ ὁποῖαι διέπουν τὸ ἐμπόριον μεταξὺ τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν, εἶναι προφανῶς πολὺ μικρότεροι ἐν σχέσει πρὸς τὰς τοιαύτας, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιζέται τὸ ἐμπόριον μεταξὺ τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν καὶ τῶν παραγωγῶν πρωτογενῶν προϊόντων⁽¹⁸⁾.

Ἐπιπλέον, ὡς καὶ ἕτερος παράγων. Εἰς ἐκ τῶν λόγων τοῦ χαμηλοῦ ρυθμοῦ ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου τῶν ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένων χωρῶν εἶναι, ὅτι ὅλαι αὗται αἱ χώραι ἀκολουθοῦν εἰς τὴν πράξιν ὑψηλὴν προστατευτικὴν πολιτικὴν. Κατὰ τὴν γνώμην μου, αὗται ὑπερβαίνουν κατὰ πολὺ τὸν προστατευτισμόν, ὃ ὁποῖος πιθανῶς θὰ ἐδικαιολογήτο διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῆς νηπιακῆς βιομηχανίας, τῶν ὄρων τοῦ ἐμπορίου, ἢ δι' οἰασδῆποτε ἐτέρας λογικῆς αἰτίας. Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν τις ἀποδέχεται αὐτὴν τὴν κρίσιν ἢ ὄχι, εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ὑψηλὴ προστασία ὑποβιβάζει τὸν ὄγκον τοῦ ἐμπορίου⁽¹⁹⁾ καὶ αὐξάνει τὸ ὀριανὸν ὄφελος ἐκ τοῦ ἐμπορίου.

18) Ὁ Alfred Marshall ἔχει ὑπαινιχθῆ τοῦτο· ὁ Richard Shueller [18] ἔχει σχολιάσει τὸ ἐν λόγω γεγονός. Ὁρα ἐπίσης D. H. Robertson [16]. Θὰ ἔπρεπε νὰ παρατηρηθῆ, ὅπως δὲ, ὅτι τὸ πλέον ἐλεύθερον ἐμπόριον μεταξὺ τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν, ἂν καὶ δύναται νὰ εἶναι ὀλιγώτερον προσοδοφόρον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συγκριτικοῦ κόστους, παρὰ τὸ ἐμπόριον μεταξὺ βιομηχανικῶν τροπικῶν χωρῶν, δύναται νὰ γίνῃ προσοδοφόρον μέρους τῆς διεγέρσεως τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς καταπολεμήσεως τῶν μονοπωλιακῶν τάσεων. Τὸ ἐν λόγω ἀποτέλεσμα τοῦ ἐλεύθερου ἐμπορίου ἔχει τοιούτῃ ὑπὸ τοῦ J. S. Mill καὶ ἔχει ἐπαναληφθῆ ὑπὸ τῶν συγχρόνων θεωρητικῶν τῆς οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως, ὅπως λ.χ. ὑπὸ τοῦ Tibor Scitovsky καὶ τοῦ Harry Johnson.

19) Εἰς τὰς ὑπαναπτύκτους χώρας, ἡ θεωρία κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ εἰσαγωγικοὶ περιορισμοὶ τῶν ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένων χωρῶν δὲν μειώνουν τὸν ὄγκον τῶν εἰσαγωγῶν ἢ τῶν ἐξαγωγῶν, ἔχει καταστῆ εὐρέως ἀποδεκτὴ. Αὗται ἀπλῶς προκαλοῦν μετατόπισιν τῶν εἰσαγωγῶν ἀπὸ τὰ πολυτελῆ, λ.χ., ἀγαθὰ εἰς τὰ κεφαλαιακὰ τοιαῦτα. Ὑποστηρίζεται ὅτι διὰ τὰς ἀνεπτυγμένας χώρας ὁ κλασσικὸς κανὼν, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ εἰσαγωγικοὶ περιορισμοὶ ὑποβιβάζουν τὸν ὄγκον τοῦ ἐμπορίου ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἔχει ἐφαρμογήν. Τοῦτο εἶναι τὸ ἐπίσημον δόγμα τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν Λατινικὴν Ἀμερικὴν τοῦ Ο.Η.Ε. Ὁρα π.χ. [23, σελ. 61]. Ὁ συνήθως διατεινόμενος λόγος εἶναι ὅτι αἱ ἐν λόγω χώραι δαπανοῦν ὅπως δὲ ὅλους τοὺς πρὸς ἐξαγωγὴν πόρους. Ἡ ἀντίληψις αὕτη παραβλέπει, βεβαίως, τὸ γεγονός ὅτι ὁ προστατευτισμὸς ἔλκει τοὺς συντελεστὰς τῆς παραγωγῆς ἀπὸ τοὺς εἰσαγωγικοὺς τομεῖς εἰς τοὺς προστατευομένους τοιοῦτους. Μόνον ὑπὸ ἀκρῆς καὶ ἐντελῶς μὴ πραγματικῆς ὑποθέσεως, τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν ὑπαρξιν μεγάλων μαζῶν κεκαλυμμένης ἀνεργίας (περιλαμβανομένης τῆς τοιαύτης τῶν εἰδικευμένων ἐργατῶν), εἰς τὴν ἱκανότητα ὑπερπαραγωγῆς καὶ εἰς τὴν πολὺ ἐλαστικὴν προσφορὰν κεφαλαίου θὰ ἦδύνατο νὰ ἀνατραπῆ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ προσφορὰ πρὸς ἐξαγωγὴν θὰ περισταλῆ ὡς συνέπεια τῆς μαζικῆς ἀντικαταστάσεως τῶν εἰσαγωγῶν, ἐπιτυγχανομένη ὑπὸ ἰσχυρᾶς προστατευτικῆς πολιτικῆς.

Καθόσον ἀφορᾷ τοὺς ὅρους τοῦ ἐμπορίου, ἡ χειροτέρευσις ἀπὸ τῆς δεκαετίας 1950 μέχρι 1959 καὶ ἔκτοτε εἶναι, βεβαίως, λυπηρὰ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι αἱ ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένα χῶρα ἠθὰ ἦσαν πλουσιώτεροι τὸ 1960 ἢ ἂν οἱ ὅροι τοῦ ἐμπορίου παρέμενον ὡς εἶχον τὸ 1950. Ἄλλὰ πρέπει νὰ τηρήσωμεν τὰς ἀναλογίας. Ἡ χειροτέρευσις δὲν ἦτο καταστρεπτικὴ καὶ δὲν δύναται νὰ συγκριθῆ μετ' ὅ,τι ἔλαβε χώραν κατὰ τὴν δεκαετίαν 1930 - 1939. Ἡ συγκριτικὴ τάξις τοῦ μεγέθους ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐνῶ, συμφώνως πρὸς τὸν Ο.Η.Ε., ἡ χειροτέρευσις κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου ταύτης ἦτο 9%, ὁ Kindleberger εὔρεν ὅτι τὸ 1938 οἱ ὅροι τοῦ ἐμπορίου τῆς Βιομηχανικῆς Εὐρώπης καὶ μεγάλου μέρους τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν ἦτο 149, μετὰ τὸν 100 τοῦ ἔτους 1928. [22] [6] ⁽²⁰⁾. Διὰ νὰ δώσω μίαν ἰδέαν τοῦ ἀπολύτου μεγέθους τοῦ ἐμπεριεχομένου «φορτίου» ἢ «ζήτησις», ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ μνημονεύσω, ὅτι ἡ ἔκθεσις τοῦ Ο.Η.Ε. ὑπολογίζει, ὅτι «οἱ ὅροι τοῦ ἐμπορίου τῶν ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένων χωρῶν εἶχον σταθεροποιηθῆ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ 1950 καὶ ὅτι ἡ συνολικὴ ἀγοραστικὴ δύναμις τῶν ἐξαγωγῶν τῶν εἰς ὅρους εἰσαγωγῶν κατὰ τὸ 1960 ἠθὰ εἶχε καταστῆ μεγαλυτέρα κατὰ 2,3 δισεκ. δολάρια». Τὸ ἐν λόγω ἄθροισμα δὲν εἶναι ἀμελητέον ποσόν, ἀλλ' ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἔθνικόν εισόδημα τῶν ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένων περιοχῶν τῆς ὑψηλῆς ἢ πρὸς τὴν ἐτησίαν αὔξησιν τούτου, εἶναι ἀρκετὰ μικρόν ⁽²¹⁾.

Ἡ ἐπίπτωσης τῆς κατὰ 9% συνολικῆς χειροτερεύσεως τῶν ὄρων τοῦ ἐμπορίου ἐπὶ τῶν διαφόρων περιοχῶν ἦτο, ἀσφαλῶς, πολὺ ἀνισομερῆς. Ἡ χειροτέρευσις τῶν ὄρων τοῦ ἐμπορίου εἰς τὴν Λατινικὴν Ἀμερικὴν, λ.χ., ὑπῆρξε

20) Τὰ ὑπὸ τοῦ Kindleberger ἐξαχθέντα συμπεράσματα, δὲν εἶναι ἐντελῶς συγκρίσιμα πρὸς τὰ τοιαῦτα τοῦ Ο.Η.Ε., λόγῳ τοῦ διαφόρου διαχωρισμοῦ τῶν χωρῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιηθέντων. Τὸ εἰς τὸ κείμενον παρατεθὲν συμπέρασμα ἀναφέρεται εἰς τοὺς ὅρους ἐμπορίου τῆς βιομηχανικῆς Εὐρώπης, μετὰ «ἄλλας τὰς λοιπὰς χώρας». Δηλαδὴ μετὰ ὅλας τὰς χώρας ἐκτός τῶν ὑπολοίπων χωρῶν τῆς Εὐρώπης, τῶν Η.Π.Α. καὶ «τῶν χωρῶν τῆς προσφάτου ἀποικίσεως». Ὁ δείκτης τῶν ὄρων ἐμπορίου τῆς βιομηχανικῆς Εὐρώπης μετὰ τὴν τελευταίως μνημονευθεῖσαν περιοχὴν ἦτο τὸ 1938, 138 (1928=100).

21) Τινὲς δυνατὸν νὰ διαμφισβητήσουν τὴν σχετικότητα συγκρίσεως μετὰ τὸ ἔθνικόν εισόδημα. Κατὰ τὴν γνώμην μου, τοῦτο εἶναι σχετικόν καὶ ἔχει πολλὰ πλεονεκτήματα. Μία μεγάλη καὶ αἰφνιδία μεταβολὴ εἰς τοὺς ὅρους τοῦ ἐμπορίου ἠθὰ ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ σοβαρὰς μεταβατικὰς δυσκολίας. Ἡ, ἂν χώρα τις ἔχῃ ὑποβιβάσει δι' ἰσχυροῦ προστατευτισμοῦ τὸ ἐπίπεδον τῶν εἰσαγωγῶν τῆς εἰς τὸ κατώτερον δυνατὸν σημεῖον καὶ ἔχει παραμελήσει τοὺς ἐξαγωγικούς της κλάδους, τότε μία μείωσις τῶν ὄρων ἐμπορίου δυνατὸν νὰ ἐπιφέρῃ περαιτέρω ὑποβίβασμόν τῶν εἰσαγωγῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἤδη περιορισθῆ εἰς τὰ ἀπαραίτητως ἀναγκαῖα εἶδη. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ ἐπίπτωσης ἐπὶ τοῦ Α.Ε.Π. δὲν ἠθὰ ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὸ χρηματικόν κόστος τῆς χειροτερεύσεως, τῆς ἀναφερθείσης εἰς τὸ κείμενον, διότι τὸ «ὀριακὸν ὄφελος» τῶν εἰσαγωγῶν ἠθὰ ἦτο πολὺ ὑψηλότερον, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ὀριακὸν ὄφελος τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς. Ἐὰν τὸ εισόδημά μου ἐμειοῦτο κατὰ 5% καὶ ἐξηναγκάζομαι νὰ ἀμελήσω τὴν τροφὴν μου μᾶλλον, παρὰ νὰ ἐπεκτείνω τὴν ἐν λόγω στέρησιν, ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς τάξεως τῶν δαπανῶν μου, τὸ ἀποτέλεσμα ἠθὰ ἦτο καταστρεπτικόν. Ἀμφιβάλλω ὁμως, ἂν οἰαδήποτε χώρα εὕρισκῃ τὸν ἑαυτὸν της εἰς τοιαύτην ἀμχανίαν, μολονότι ὁ ἰσχυρὸς προστατευτισμὸς ἠθὰ ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ τὸ ἐν λόγω πρόβλημα.

σχεδόν διπλασία της μέσης όμοιας εις την Μέσην Ἀνατολήν, μηδενική δὲ εις την λοιπὴν Ἀσίαν (ἐξαιρουμένης τῆς Ἰαπωνίας), ἔνθα ἦτο κατὰ μίαν μονάδα μικροτέρα τῆς μέσης. Ἄλλ' ἀκόμη καὶ εις τὰς περισσότερον πληγείσας περιοχὰς - τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς - «ἡ εἰσαγωγικὴ δύναμις τῶν ἐξαγωγῶν», ἦτοι τὸ γινόμενον τοῦ ὄγκου τῶν ἐξαγωγῶν ἐπὶ τοὺς ὄρους τοῦ ἐμπορίου, καλουμένη ἐπίσης καὶ «ικανότης πρὸς εἰσαγωγήν», ἔχει οὐσιωδῶς αὐξηθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου 1950-60 [4, σ. 61]. Ὡς ἔχει συμβῆ πολλάκις εις τὸ παρελθόν, ἡ ἐπίπτωσης τῆς μεταβολῆς τῶν ὄρων τοῦ ἐμπορίου ἐπὶ τῶν ἐξαγωγῶν πρωτογενῶν προϊόντων, ἀντεσταθμίσθη μερικῶς διὰ καθέτου πτώσεως τῶν ναύλων, οἱ ὅποιοι εὐρίσκοντο εις ὑψηλὸν ἐπίπεδον κατὰ τὴν δεκαετίαν 1950 μέχρι 1959 (22).

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1962, ἡ κατάστασις τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου τῶν ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένων χωρῶν ἔχει βελτιωθῆ σημαντικῶς, αἱ τιμαὶ πολλῶν πρωτογενῶν προϊόντων ἔχουν αὐξηθῆ οὐσιωδῶς, οἱ ὄροι τοῦ ἐμπορίου δὲν ἔχουν δεῖξει οἰανδήποτε περαιτέρω χειροτέρευσιν καὶ τὰ ἐξ ἐξαγωγῶν κέρδη ἔχουν σημειώσῃ εὐμεγέθεις αὐξήσεις.

Οὐδεὶς δύναται νὰ εἶναι βέβαιος περὶ τοῦ πόσον ἡ βελτίωσις αὕτη θὰ συνεχισθῆ καὶ ἔως ποῦ θὰ φθάσῃ. Ἄλλ' ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι αἱ βιομηχανικαὶ χῶραι θὰ ἀποφεύγουν τὰς σοβαρὰς οικονομικὰς κρίσεις καὶ ὅτι θὰ διατηροῦν ἱκανοποιητικὸν ρυθμὸν ἀναπτύξεως, δι' ἀποκλεισμοῦ τῶν περαιτέρω ἐπαναστατικῶς τεχνολογικῶν μεταβολῶν (ὡς, π.χ., τῆς ἐφευρέσεως τοῦ εὐθηνοῦ συνθετικοῦ καφέ) καὶ τῆς ὑψηλῆς προστατευτικῆς πολιτικῆς ἐκ μέρους τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν, αἱ ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμέναι χῶραι, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω λογικῶν ὑποθέσεων, εἶναι δυνατόν νὰ προσδοκοῦν ἐπεκτεινομένην συνεχῶς ἀγορὰν διὰ τὰς ἐξαγωγὰς των. Συνεπτῶς κάθετος χειροτέρευσις τῶν

---

22) Ὁ Charles Kindleberger ἔχει δεῖξει εις ἐμὲ ὅτι μία ἀληθὴς ἐπανάστασις ἔχει λάβῃ χώραν εις τὰς ὑπερποντίους μεταφορὰς. Ὄθεν, ἐνῶ ὁ διεθνὴς δείκτης τιμῶν χονδρικῆς πωλήσεως εις δολλάρια ἔχει περίπου διπλασιασθῆ ἀπὸ τοῦ πολέμου καὶ ἐντεῦθεν, οἱ ναῦλοι τῶν πετρελαιοφόρων ἔχουν παραμείνει σχεδόν σταθεροὶ καὶ οἱ ναῦλοι τῶν πλοίων ξηροῦ φορτίου ἔχουν ἀνέλθει κατὰ 50% περίπου (τὸ ἐν λόγῳ ποσοστὸν εἶναι εἰς προσεγγιστικὸς μέσος ὄρος). Ἡ μεγάλη αὕτη μείωσις τοῦ κόστους μεταφορᾶς ἀποτελεῖ ἰσχυρὰν δύναμιν οικονομικῆς ἐνοποιήσεως τῆς διεθνοῦς οικονομίας καὶ ἔχει παράσχει μὲν μεγάλα ὄφελῃ, εἰδικώτερον εις πολλὰς τῶν ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένων χωρῶν, διὰ βελτιώσεως τῶν f. o. b. ὄρων ἐμπορίου.

Ἡ δραστικὴ μείωσις τοῦ κόστους μεταφορᾶς κατέστη δυνατὴ λόγῳ τῆς τεχνολογικῆς προόδου καὶ ἔλαβε χώραν κυρίως εις τὰς πλέον ἀνταγωνιστικὰς διεθεῖς γραμμάς. Πολλὰ χῶραι ἀποστεροῦνται αὐτῶν τῶν μεγάλων ὠφελειῶν λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς προστατευτικῆς ναυτιλιακῆς πολιτικῆς τῆν ὅποιαν ἐφαρμόζουσιν. Ἡ ἀποψις αὕτη εἶναι εἰδικώτερον ἀληθὴς διὰ τὴν ἀκτοπλοικὴν ναυτιλίαν, περιλαμβανομένης πολλάκις καὶ τῆς ναυτιλίας μεταξὺ γειτονικῶν χωρῶν. Οἱ ναῦλοι, λ.χ. μεταξὺ τοῦ Rio de Janeiro καὶ τοῦ Buenos Aires εἶναι συνήθως τόσον ὑψηλοὶ, ὅσον οἱ τοιοῦτοι μεταξὺ Buenos Aires καὶ Νέας Ὑόρκης, λόγῳ τῆς ἐθνικιστικῆς πολιτικῆς. Ὅρα [8, σελ. 297].

Ἡ ἀεροπορικὴ ἐπικοινωνία ὑπόσχεται νὰ ἐπιφέρει ἕτεραν ἐπανάστασιν εις τὴν τεχνολογίαν τῶν μεταφορῶν.

δρων τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν, ἐν συγκρίσει πρὸς ὅ,τι συνέβη κατὰ τὰ ἔτη 1930—1939, πρακτικῶς ἀποκλείεται.

Θὰ ἔπρεπε νὰ προσθέσω, ὅτι ἡ σχεδὸν αἰσιόδοξος αὕτη ἐκτίμησις ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν διεθνή θέσιν ἀπὸ ἀπόψεως ἐμπορίου τῶν ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένων χωρῶν (²³). Εἶναι πέραν τῶν διαθέσεων μου ἡ ὑποτίμησις τῶν σοβαρῶν ἐμποδίων, τὰ ὁποῖα πολλὰ τῶν ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένων χωρῶν συναντοῦν, ὡς εἶναι οἱ πτωχοὶ φυσικοὶ πόροι, τὸ κακὸν κλίμα, ἡ πληθυσμιακὴ πίεσις, ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀστάθεια καὶ φοβουμαὶ ὅτι δύναται νὰ προσθέσῃ τις καὶ τὴν ὑπερβολικῶς ἀνεπιτυχῆ οἰκονομικὴν πολιτικὴν. Ὅ,τι ἔχω εἶπει μέχρι τοῦδε εἶναι ὅτι μία στενὴ ἢ στάσιμος διεθνὴς ἀγορὰ δὲν ἔχει ὑπάρξει μεταξὺ τῶν ἐμποδίων ἐπεκτάσεως τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τοῦ πολέμου καὶ ἐντεῦθεν.

VII. Μελλοντικαὶ προοπτικαὶ

Ἄντι νὰ συνοψίσω τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα, θεωρῶ σκόπιμον νὰ ἐρευνησῶ δι' ὀλίγον τὸ μέλλον. Ἐφ' ὅσον οἱ οἰκονομολόγοι δὲν εἶναι προικισμένοι μὲ τὸ χάρισμα τῆς προφητείας, δὲν θὰ προσπαθῆσω νὰ προεἶπω τί θὰ συμβῆ μελλοντικῶς εἰς τὸ διεθνὲς ἐμπόριον, ἀλλὰ θὰ πράξω τὸ ἐπόμενον ἄριστον, διὰ νὰ ὑποδηλώσω ποῖα θὰ εἶναι ἡ διαδρομὴ τῶν γεγονότων, ἐὰν πληρωθοῦν ὠρισμένα συνθήκαι.

Δὲν βλέπω τὸν λόγον, διατὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου καὶ ἡ ἔτι στενωτέρα οἰκονομικὴ ἐνοποίησης τῶν μεγάλων περιοχῶν τῆς ὑψηλῆς δὲν θὰ συνεχίζετο, ἐὰν ἐπληροῦντο αἱ κάτωθι δύο συνθήκαι: Ἡ πρώτη βασικὴ συνθήκη εἶναι ἡ διατήρησις ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἀπασχολήσεως καὶ ἀναπτύ-

23) Ὁ W. Arthur Lewis ἔχει φθάσει εἰς ὁμοια συμπεράσματα. Ὅρα [9] [10]. Ὁ ἐν λόγῳ συγγραφεὺς, ἀναφερόμενος εἰς τὴν Λατινικὴν Ἀμερικὴν εἶπεν: «Αἰνιγματικὰ εἶναι τὰ παράπονα τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι προκύπτουν ἀπὸ τὴν πίστιν ὅτι εἶναι ἰδιαιτέρως δύσκολον νὰ ἐπεκταθοῦν αἱ ἐξαγωγαί, διότι τὰ άτομα ἀγοράζουσι ὄλονεν καὶ ὀλιγώτερα ἐξαγωγίμα προϊόντα. Τὸ ἀντίθετον εἶναι ἀληθές. Τὸ διεθνὲς ἐμπόριον οὐδέποτε ἔχει αὐξηθῆ ταχύτερον. Ὁ ὄγκος τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου πρωτογενῶν προϊόντων ηὐξήθη κατὰ τὴν περίοδον 1950—60 μὲ μέσον ἐτήσιον ρυθμὸν 6%, ἐνῶ ὁ ἀντίστοιχος ρυθμὸς τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων ἦτο 7%. Οἱ ὅροι ἐμπορίου διὰ τὰ πρωτογενῆ προϊόντα δὲν ἠδύνατο νὰ κρατηθοῦν εἰς τὰ ὑψηλὰ ἐπίπεδα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀνέλθει λόγῳ τοῦ κορεστικοῦ πολέμου καὶ τῆς μεγάλης ἀποθεματοποιήσεως προϊόντων καὶ πρώτων ὀλῶν τῶν Η.Π.Α. κατὰ τὴν δεκαετίαν 1950—1959, οὐχ ἦττον ὁ μέσος ὄρος τῶν ὄρων ἐμπορίου τῆς δεκαετίας 1950—60 ἦτο καλύτερος ἐν συγκρίσει πρὸς οἰανδήποτε δεκαετίαν τῆς τελευταίας ἑκατονταετηρίδος. Δὲν γνωρίζω ἐὰν εἶναι ὄντως ἀληθές, ὅτι ἡ Λατινικὴ Ἀμερικὴ συνήντα δυσκολίας κατὰ τὴν περίοδον 1950—59, ὅσον ἀφορᾷ τὴν διατήρησιν τοῦ ρυθμοῦ αὐξήσεως τῶν ἐξαγωγῶν της, εἰς οἷον ἐπίπεδον ἦτο ὁ ρυθμὸς αὐξήσεως τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. Ἀλλ' ἐὰν τοῦτο ὄντως ἀληθεύῃ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ οφείλεται εἰς τὴν ἀδυναμίαν τῆς διεθνοῦς ζητήσεως νὰ αὐξηθῆ ἐπαρκῶς, καθόσον ὁ ὄγκος τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου ηὐξήθη μὲ μέσον ἐτήσιον ρυθμὸν 7% κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδον. Θεωρῶν τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν ὡς ἐνιαῖον σύνολον, ἡ ἀποτυχία ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τομέως δύναται μόνον νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀποτυχία τῶν καταβληθεισῶν προσπαθειῶν».

ξεως εις τας βιομηχανικας χωρας. 'Επ' αὐτοῦ, δὲν ἀπαιτεῖται τίποτε ἐπὶ πλέον νὰ προστεθῆ, ἐκτὸς τοῦ ὅτι, κατ' ἐμέ, οἱ οἰωνοὶ εἶναι εὐνοϊκοὶ καὶ ἡ ἐν λόγω συνθήκη θὰ πληρωθῆ. Αὕτη, εἶναι μὲν ἀναγκαία συνθήκη, ἀλλ' ὄχι ἐπαρκής. Τούλάχιστον εἰς τὰς μεγαλυτέρας χωρας, ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης θὰ ἡδύνατο νὰ αὐξηθῆ μὲ ρυθμὸν ἀρκούντως ἱκανοποιητικὸν (ἂν καὶ ὄχι μὲ τὸν ὑψηλότερον δυνατὸν ρυθμὸν), χωρὶς ἀντίστοιχον αὐξησησιν τοῦ ἐμπορίου.

Ἡ δευτέρα προϋπόθεσις εἶναι ἡ ἀπελευθέρωσις περαιτέρω τοῦ ἐμπορίου ἢ τούλάχιστον ἡ ἀποφυγὴ ἐπεκτάσεως τῶν φραγμῶν τοῦ ἐμπορίου, λόγω τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν ἢ διὰ προστατευτικῶν λόγους. Φοβοῦμαι ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ εἴμεθα τόσον βέβαιοι περὶ τῆς πληρώσεως αὐτῆς τῆς συνθήκης ὅσον διὰ τὴν πρώτην. Αἱ δυσκολίαι τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν μεταξὺ τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν θὰ ἡδύνατο νὰ καταστοῦν εὐκόλως ἐμπόδιον διὰ τὸ πλέον ἐλεύθερον ἐμπόριον, ὡς ἔχει ἤδη συμβῆ ὠρισμένως εἰς τὰς Η.Π.Α. διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῶν δανείων, τῆς προωθήσεως τῶν πωλήσεων ἀμερικανικῶν προϊόντων καὶ δι' ὁμοίων προστατευτικῶν μέτρων. Παραδόξως, αἱ προσπάθειαι περιφερειακῆς οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως εἰς διάφορα μέρη τῆς ὑψηλίου, συνιστοῦν ἐπικείμενον κίνδυνον τῆς εὐρείας διεθνοῦς οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως καὶ τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τοῦ πολυμεροῦς ἐμπορίου ⁽²⁴⁾.

Καθὸσον ἀφορᾷ τὸ ἰσοζύγιον πληρωμῶν, πρέπει νὰ περιορισθῶ εἰς ὀλίγας παρατηρήσεις. Αἱ παροῦσαι ἀμερικανικαὶ δυσκολίαι θὰ ἡδύνατο κάπως νὰ περιορισθοῦν. Ἀλλὰ μετὰ δυσκολίας δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι αὗται εἶναι ἡ τελευταία περίπτωσις σοβαρᾶς ἀνισορροπίας μεταξὺ τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν. Μὲ ρυθμὸν ἀναπτύξεως φθίνοντα καὶ πληθωρισμὸν συνεχιζόμενον εἰς ὠρισμένας χωρας, μὲ ἀνιπληθωριστικὰ καὶ ὑποβοηθητικὰ τῆς ἀναπτύξεως λαμβανόμενα μέτρα εἰς ἑτέρας χωρας ποικίλης ἰσχύος καὶ ἐπιτυχίας, θὰ ἦτο πρᾶγματι ἐκπληκτικόν, ἐὰν δὲν ἀνεπτύσσοντο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς διαφόρους περιοχὰς ἐντάσεις εἰς τὸ διεθνὲς σύστημα πληρωμῶν.

Ἡ ἄκρα ἀποστροφή πρὸς τὴν μεταβολὴν οἰασδήποτε τιμῆς συναλλαγματος καὶ ἡ ἐπίμονος ἀπόρριψις τῶν κυμαινομένων τιμῶν τούτου, ὄχι μόνον διὰ τὰ χρησιμοποιούμενα ὡς συναλλαγματικὸν ἀπόθεμα νομίσματα, τὸ ὁποῖον εἶναι νοητόν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ διὰ τὰ λοιπὰ νομίσματα, ἔρριψαν πολὺ βαρὺ φορτίον ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τιμῶν καὶ τῶν προσαρμογῶν τῶν μισθῶν. Ἡ ἐπιτυχὴς λειτουργία τοῦ παρόντος συστήματος ἀπαιτεῖ, διὰ νὰ ἀποφευχθῆ ὁ διεθνὴς πληθωρισμὸς, ἓνα βαθμὸν οἰκονομικῆς καὶ μισθολογικῆς πειθαρχίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πολὺ ὀλίγα χῶραι ἔχουν μέχρι τοῦδε ἐπιτύχει ⁽²⁵⁾.

24) Εἰς ἕτερος σπουδαῖος κίνδυνος, ὅστις δὲν δύναται νὰ ἀναλυθῆ ἐνταῦθα εἶναι, ἡ κατὰταξις, ἡ συστολὴ καὶ ἡ διαστροφή τοῦ ἐμπορίου μέσῳ ἐνὸς τῶν πολυπληθῶν σχημάτων διεθνοῦς ὑποστηρίξεως τῶν τιμῶν τῶν σπουδαιότερων προϊόντων, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται τῶρα εἰς τὸ στάδιον τῆς πραγματοποιήσεως.

25) Θὰ πρέπει νὰ συμφωνήσω, ἐπίσης, ὅτι τὸ σύστημα τῶν κυμαινομένων τιμῶν συναλλαγματος ἀπαιτεῖ πειθαρχίαν τῶν τιμῶν καὶ τῶν μισθῶν διὰ τὴν ἐπιτυχῆ λειτουργίαν του. Ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ ὑποστηρίξω ὅτι τὸ σύστημα τῶν σταθερῶν τιμῶν συναλλαγματος ἀπαιτεῖ αὐστηροτέραν πειθαρχίαν.

Τὸ πρόβλημα, πάντως, δὲν εἶναι ἄλυτον καὶ ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιβολὴ οἰκονομικῆς καὶ μισθολογικῆς πειθαρχίας εἶναι, μεθ' ὅλα ταῦτα, τὸ σπουδαιότερον προτέρημα, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ διεκδικηθῆ διὰ τὸ σύστημα τῶν σταθερῶν τιμῶν συναλλάγματος, δυνάμεθα μόνον νὰ ἐλπίζωμεν, ὅτι ἐπαρκῆς πειθαρχία θὰ ἐμφανισθῆ πράγματι προσεχῶς διὰ νὰ ἐπιτευχθοῦν αἱ ἀναγκαῖαι προσαρμογαὶ ὁμαλῶς καὶ ταχέως, ἄνευ προκλήσεως σοβαρῶν περιορισμῶν τοῦ ἐμπορίου καὶ σοβαρᾶς ἀνεργίας κατὰ τὴν ἔκβασιν.

Ἐπιπροσθέτω ὅτι εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ μνημονεύσω τὴν διεθνή ρευστότητα. Δύναμαι μόνον νὰ εἶπω ὅτι αὕτη δὲν με πλῆττει ὡς πρόβλημα μεγάλης σημασίας καὶ δυσκολίας. Οἱ καταστρώνοντες τὴν πολιτικὴν, δύναται νὰ ἐπιλέξουν ἐν τῶν πολλῶν ἐπὶ τοῦ θέματος ὑφισταμένων σχεδίων τοῦ Bernstein, τοῦ Posthuma, τοῦ Roosa, τοῦ Triffin ἢ τοῦ Ζολώτα, διὰ νὰ μνημονεύσω μόνον ὀλίγους ἐπὶ τοῦ θέματος φωστῆρας. Ἀκόμη καὶ τὰ πλέον μέτρια σχέδια διεθνούς ρευστότητας, θὰ ἠδύναντο νὰ ἀποκλείσουν τὸν κίνδυνον ἐλλείψεως ρευστότητας, τοῦλάχιστον διὰ πολλὰ ἔτη. Ἐπομένως θὰ ἠυχόμην, ὅπως μέγα μέρος τῆς ἐπιστημονικῆς ἀγχινοίας, τὸ ὁποῖον σπαταλᾶται ἀφειδῶς ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θέματος, ἐστρέφετο πρὸς τὰ βασικὰ καὶ περισσότερον δύσκολα προβλήματα τῶν περιορισμῶν καὶ τῶν προσαρμογῶν τῶν ἐσωτερικῶν τιμῶν καὶ μισθῶν.

Τὰ σχήματα περιφερειακῆς οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς τὴν ὁδὸν τῆς πραγματοποιήσεως ἔχουν ἀναπτύξει ἰσχυρῶς προστατευτικὰ χαρακτηριστικὰ, τὰ ὁποῖα ὑπερβαίνουν τὰς ἀναποφεύκτους διακριτικὰς ἐπιδράσεις. Τοῦτο εἶναι ἀληθές διὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Οἰκονομικὴν Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.) καὶ ἔτι περισσότερον διὰ τὴν ἀντίστοιχον ἔνωσησιν τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς. Εἰς τὴν πραγματικότητα, καθόσον ἀφορᾷ τὴν τελευταίαν, ὑποτιμῶμεν τὰ γεγονότα λέγοντες, ὅτι ἔχουν ἐμφανισθῆ μόνον προστατευτικαὶ τάσεις. Ἡ Λατινοαμερικανικὴ Ζώνη Ἐλευθέρου Ἐμπορίου (L.A.F.T.A.) ἔχει ἐμφανισθῆ δημοσίᾳ καὶ εἰλικρινῶς ὡς προστατευτικὴ μηχανὴ ἐξ ὑπαρχῆς²⁶⁾.

Ἐξ ἄλλου, πολλοὶ τῶν διευθυντῶν καὶ τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς Ε.Ο.Κ. ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ἑξ μελῶν - χωρῶν, εἰλικρινῶς θεωροῦν τὴν κοινὴν ἀγορὰν

26) Τοῦτο δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ὅτι εἶναι ἀνεπιθύμητον. Ὑπάρχουν βάσιμα ἐπιχειρήματα διὰ τὸν προστατευτισμὸν, ὁ ὁποῖος θεωρητικῶς δύναται νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς τὰς τελωνειακὰς ἐνώσεις καὶ εἰς τὰς ζῶνας τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς L.A.F.T.A. αἱ ἐπιδράσεις τοῦ προστατευτισμοῦ εἶναι, ἐν τούτοις, τόσον ἰσχυραὶ, ὥστε θὰ ἦτο δυσχερὲς νὰ τὰς δικαιολογήσωμεν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑποστηρίξεως, λ.χ., τῆς νηπιακῆς-βιομηχανίας. Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῆ τῇ βοηθείᾳ τῆς θεωρίας τῆς τρίτης ἢ τετάρτης ἀρίστης λύσεως. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ δεῖξω διὰ βραχέων τί πιστεύω ἐπ' αὐτοῦ.

Μέσω πολιτικῆς μερικῶς ἀναχαιτισθέντος πληθωρισμοῦ καὶ ἰσχυρῶν ἐλέγχων συναλλάγματος, μία χώρα εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ἐμπόριον περιστέλλεται καὶ διαστρέφεται ἰδιαζόντως, δύναται νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἑαυτὸν τῆς εἰς τοιαύτην θέσιν, ὥστε ἀκόμη καὶ τὸ διμερὲς ἐμπόριον νὰ εἶναι προτιμότερον ἀπὸ τὸ μὴ ἐμπόριον.

Ὅμοιως περιφερειακὴ τις ἐπέκτασις τοῦ ἐμπορίου δύναται νὰ εἶναι προτιμότερα ἀπὸ τὴν μὴ ἐπέκτασιν, μολοντί ἡ χαλάρωσις τῶν ἐλέγχων καὶ ἡ γενικὴ ἐπέκτασις τοῦ ἐμπορίου θὰ ἦτο ἀπεριορίστως προτιμότερα.

ὡς πρῶτον βῆμα πρὸς τὸ πλέον ἐλεύθερον ἐμπόριον. Ἄλλ' αἱ καλαὶ προθέσεις, ἀκόμη καὶ ἐκ μέρους τῶν διευθυντῶν τῆς Ε.Ο.Κ., δὲν εἶναι ἀρκεταί. Μία διεθνὴς ἐπιχείρησις τοιοῦτου μεγέθους, ἅπασ ἔχει τεθῆ εἰς κίνησιν, κατόπιν τρομερᾶς προσπάθειας καὶ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἔχει ἐγκαθιδρυθῆ μέσῳ τῆς δημιουργίας ραθῦμου πολιτικογραφειοκρατικῆς μηχανῆς, ἣτις τείνει νὰ ἀναπτύξη τὴν ἰδικὴν τῆς λογικὴν καὶ τὴν ἰδικὴν τῆς πορείαν.

Μετὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ὀρμῆς τῆς, εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ ὀδηγηθῆ εἰς ἐτέραν κατεύθυνσιν. Τοῦτο ἔχει ἀνακαλυφθῆ, πρὸς μεγάλην λύπην τῶν σθεναρῶν δυνάμεων, τῶν ἐργαζομένων ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τῆς Ε.Ο.Κ., αἵτινες ἔχουν προσπαθῆσαι νὰ πείσουν τὴν Κοινότητα νὰ υἱοθετήσῃ στάσιν «ἐξωστρεφους πολιτικῆς», ὑπὸ τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τῆς λέξεως.

Ἐν κρίσιμον κριτήριον, ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐὰν καὶ κατὰ πόσον αὕτη δύναται νὰ ἐξαναγκασθῆ, ὅπως στραφῆ πρὸς τὸ ἐλευθεριώτερον ἐμπόριον, θὰ ἀναφανῆ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη κατὰ τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ διεξαχθοῦν διαπραγματεύσεις περὶ μειώσεως τῶν δασμῶν, συμφώνως πρὸς τὸν ἀποκλεισθέντα «γῦρον τοῦ Κέννεντυ» εἰς τὴν Γενεύην.

Ἄς ἐλπίσωμεν, ὅτι τὸ εὐγενὲς τοῦτο πείραμα θὰ ἐπιτύχῃ καὶ οἱ δασμοὶ μετὰ τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν καὶ οἱ τοιοῦτοι ἐπὶ τῶν εἰσαγωγῶν ἐκ τῶν ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένων χωρῶν, θὰ μειωθοῦν δραστικῶς. Εἰς τοιαύτην περίπτωσιν ὁ μελλοντικὸς ἱστορικὸς τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας θὰ δυνηθῆ νὰ εἴπῃ περὶ τῆς Ε.Ο.Κ. ὅ,τι εἶπεν ὁ Marshall περὶ τῆς γερμανικῆς Zollverein δηλαδὴ ὅτι ἦτο σπουδαῖον βῆμα πρὸς τὸ πλέον ἐλεύθερον ἐμπόριον.